ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

ئەپچىلەم

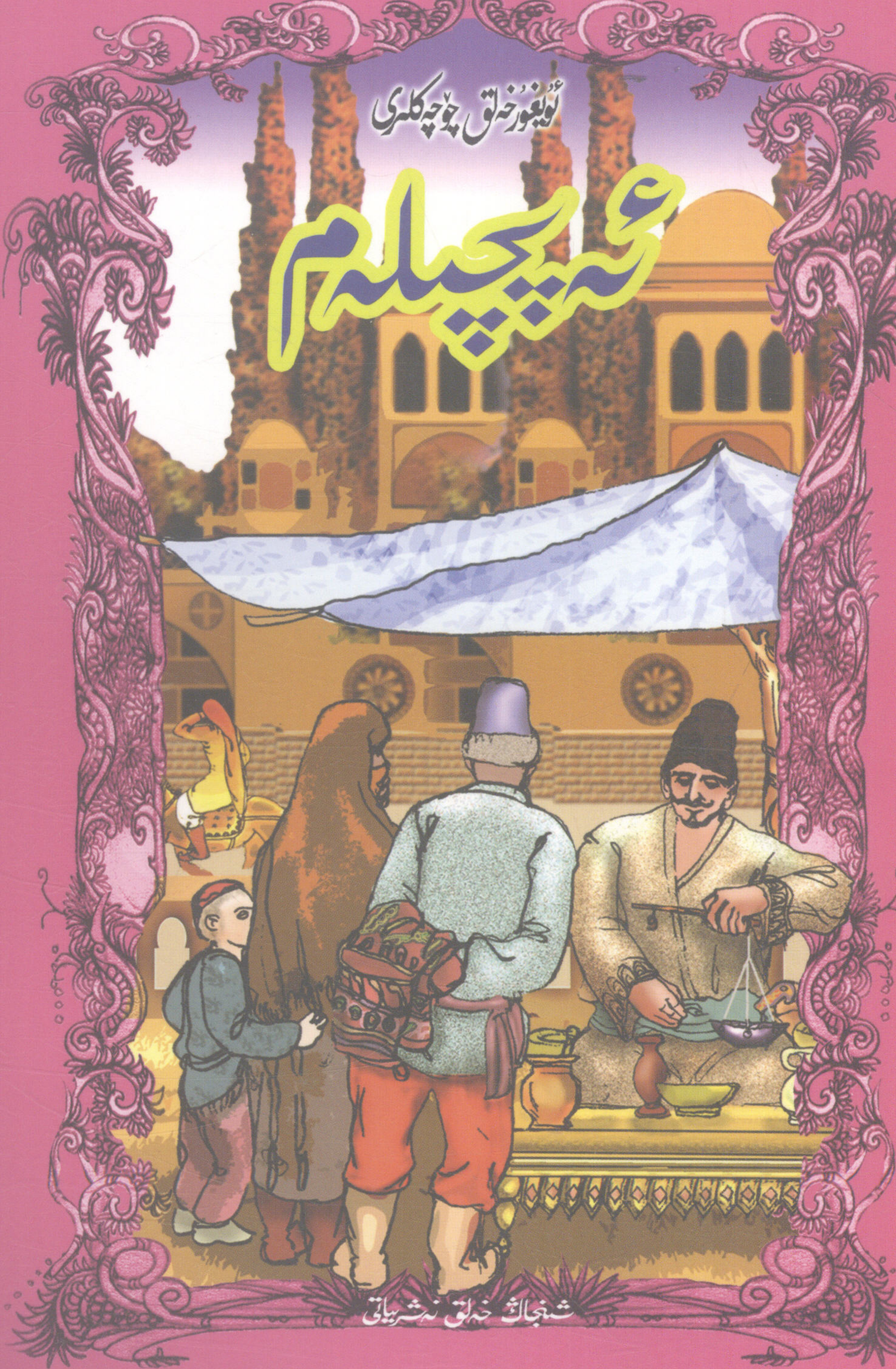

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئېچىل داستىخان !
ئېچىلدى !!!
داستىخاندا لىق چۆچەك ...

ISBN 978-7-228-10829-9
9 787228 108299 >
定价:4.50元

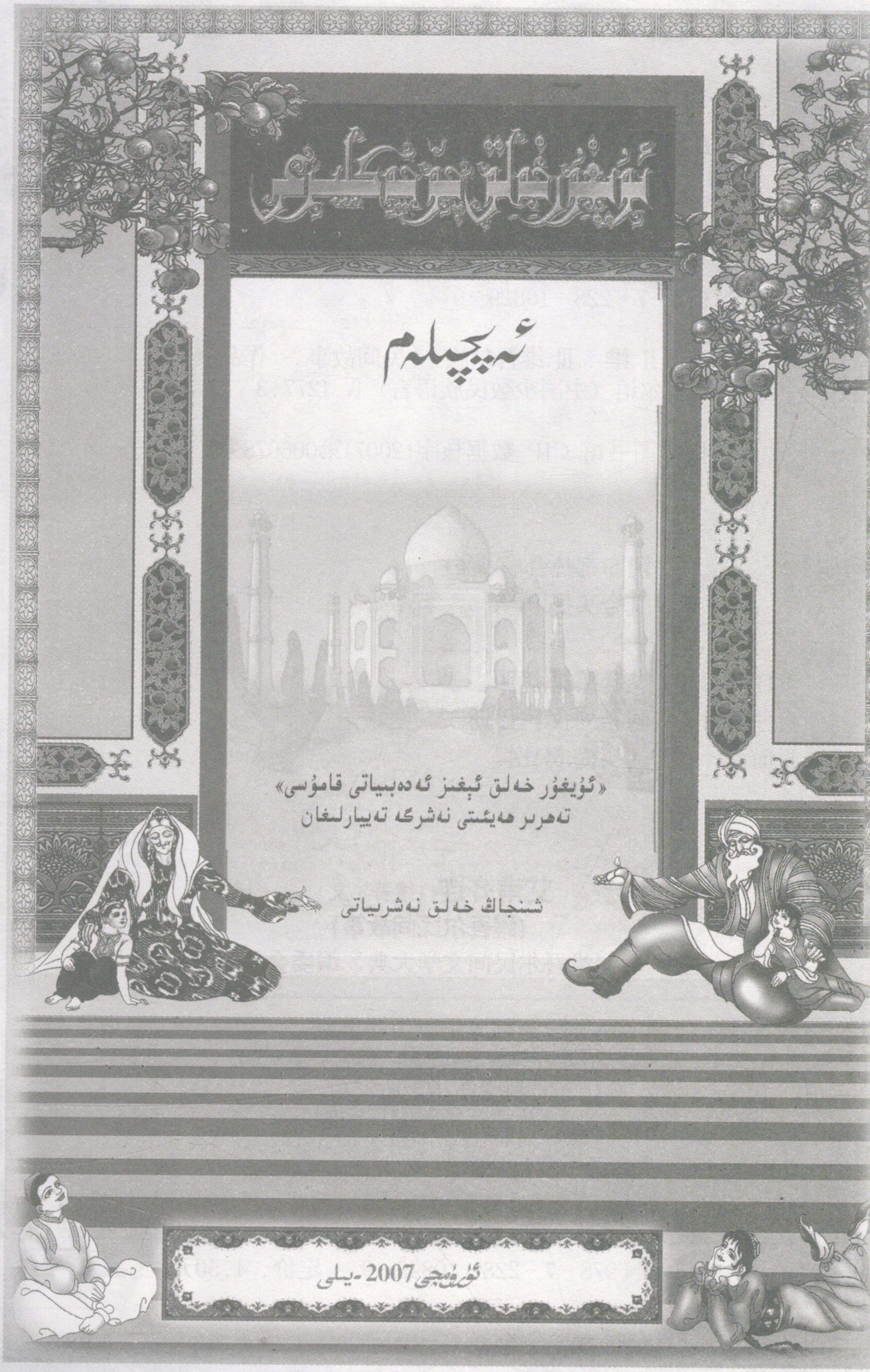

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

ئەپچىلەم

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»
تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۈرۈمچى 2007 -يىلى

图书在版编目(CIP)数据

艾甫齐连：维吾尔文/《维吾尔民间文学大典》编委会编. -
乌鲁木齐：新疆人民出版社，2007.1
(维吾尔民间故事)
ISBN 978-7-228-10829-9

Ⅰ.艾... Ⅱ.维...Ⅲ.维吾尔族 - 民间故事 - 作品集-
中国 - 维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.I277.3

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第006078号

策　　划：阿布都热合满.艾白
艾合买提.伊明

责任编辑：艾合买提.伊明
责任校对：阿布列孜.阿巴斯
封面设计：买买提.努比提

艾甫齐连（维吾尔文）
(维吾尔民间故事)
《维吾尔民间文学大典》编委会编

新疆人民出版社出版
(乌鲁木齐解放南路348号 邮编： 830001)
新疆新华书店发行
新疆新华印刷厂印刷
880×1230毫米 32开本 2.5印张
2007年1月第1版 2007年1月第1次印刷
印数：1-5000

ISBN 978-7-228-10829-9　　定价：4.50元

پىلانلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان ئەبەي
ئەخمەت ئىمىن

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابلىز ئابباس
مۇقاۋا لايىھىلىگۇچى: مەمەت نەۋبەت

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

ئەپچىلەم

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى» تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1230 × 880 ملليمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 2.5
2007 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2007 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىرازى: 1 — 5000
ISBN 978-7-228-10829-9
باھاسى: 4.50 يۈەن

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر
55 كىتابچە نەشردىن چىقتى

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى (ھەر بىرى 4.50 يۇەن)

چىن تۆمۈر باتۇر
ئىسكەندەر بىلەن ھۆرلىقا
ئالتۇن كوكۇللۇق بالا
كەنجى باتۇر
كېيىك خانىش
مەرۋان بىلەن تەرسا
ياغاچ ئات
ئۆر، توقماق
چۆچۈرە بالا
سىرلىق چىراغ
شاھزادە بىلەن ئالۋاستى
نىيىتى يامانىنىڭ قازىنى تۆشۈك
ئۆلمەي تۇرۇپ جەننەتنى كۆرۈش
باتۇر قىز
شەيتانىنىڭ تىجارىتى
بىلمەس تاز
تەلۋە كۈيئوغۇل
كەمەك ھەييار بىلەن مۇختەر ھەييار
شەيتاننى ئالدىغان تاز
ئادەمىي شەيتان

خىزىر نىياز
سېھىرلىك ئالما
ئۇسكەك پادىشاھ
قاينا، چۆگۈن
ئەقىللىق كەنجى قىز
ھەركىم قىلسا ئۆزىگە
يالتايغاق بوۋاي
ئۈجمە سايىسى
ئەپچىلەم
ئارغىماق ماجىراسى
ئىككى بايىنى ئەپلىگەن مالاي
ئۆرگىلىۋاي بىلەن چۆرگىلىۋاي
يەتتە لىڭگىلتاق بىلەن بىر شىڭگىلتاق
شېتىلە بىلەن پېتىلە
مازاقخور مازاقتا ئۆلەر
پادىشاھنىڭ كۈننى ئۇزارتىشى
ئېشەكنى ئۇرۇپ خوتۇننى قورقۇتۇش
موللام ئوغرىنى قانداق تاپتى
قازان تۇۋى
شاھ بىلەن شاتۇتى

ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى ــ 1، ــ 2، ــ 3، ــ 4، ــ 5 (ھەر بىرى 4.50 يۇەن)
ئۇيغۇر خەلق چاقچاقلىرى(ھېسام چاقچاقلىرى) ــ 1، ــ 2 (ھەر بىرى 4.50 يۇەن)
ئۇيغۇر خەلق مەسەللىرى ــ 1، ــ 2 (ھەر بىرى 4.50 يۇەن)
ئۇيغۇر خەلق ئويۇنلىرى ــ 1، ــ 2، ــ 3 (ھەر بىرى 4.50 يۇەن)
ئۇيغۇر خەلق تېپىشماقلىرى ــ 1، ــ 2 (ھەر بىرى 3.50 يۇەن)
ئۇيغۇر خەلق لاپلىرى (3.50 يۇەن)

(بۇ بىر يۈرۈش 55 كىتابنىڭ ئومۇمىي باھاسى 244.50 يۇەن)

مۇندەرىجە

سەۋەبنى تېپىپتۇ 1

ئەپچىلەم 5

ئەقىل سىناش 12

ئۈچ ۋەسىيەت 19

ھېكايە خۇمار پادىشاھ 24

قەلەندەرنىڭ پادىشاھ بولۇشى 40

پەملىك رەسسام 43

ئانار 47

ئالتۇنچى بوۋاي 49

چىچەن تاز 54

ئەقىللىق قىز 69

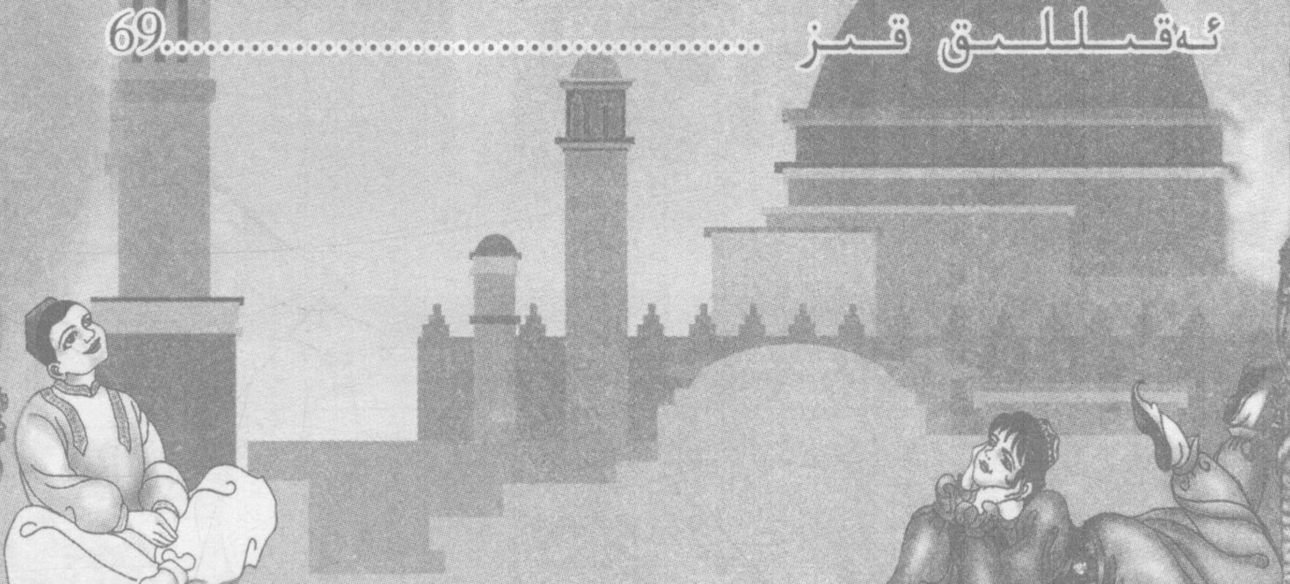

سەۋەبىنى تېپىپتۇ

زامانلارنىڭ زامانىسىدا بىر مەھەللىدە ئەمەت بىلەن سەمەت دېگەن ئاكا ـ ئۇكا ياشاپتىكەن. قارىماققا سەمەت ئاكىسى ئەمەتتىن قېرى كۆرۈنىدىكەن. بۇ ئىككىسى بىللە ماڭغان چاغلاردا ئۇلارنى تونۇمايدىغان كىشىلەر ساقىلىغا ئاق كىرىپ كەتكەن سەمەتنى چوڭ دەپ قالىدىكەن.

كۈنلەردىن بىر كۈنى دەرەخ تۈۋىدە سايداپ ئولتۇرغان بىرقانچە كىشى ئارىسىدا: «نېمىشقا سەمەت ئاكىسىدىن قېرى كۆرۈنىدۇ؟» دېگەن تالاش ـ تارتىش بولۇپ قاپتۇ. بىرى ئۇنى دەپتۇ، بىرى بۇنى دەپتۇ، لېكىن ھېچكىم سەۋەبىنى تاپالماپتۇ. ئاخىر ئۇلاردىن بەش ـ ئالتە كىشى ئاكا ـ ئۇكىلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ بىلىپ كەلمەكچى بولۇپ مېڭىشىپتۇ. ئاۋۋال سەمەتنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. مېھمانلارنى كۆرۈپ سەمەتنىڭ خۇشاللىقى ئىچ ـ ئىچىگە پاتماي قاپتۇ، ئۇلارنىڭ ئاستىغا كۆرپە سېپتۇ. لېكىن، سەمەتنىڭ خوتۇنى چىرايىنىمۇ ئاچماي بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرىۋېرىپتۇ. سەمەت خوتۇنىغا:

— خوتۇن، ياخشى مېھمانلار كەلدى، بىرەرنېمە قىلـ-
ساڭچۇ، — دەپتۇ.

— ئۆيدە گۆش يوق، — دەپتۇ خوتۇنى قاپاقلىرىنى
تۇرگىنىچە دومسىيىپ.

— گۆشسىز بولسىمۇ بىرنېمە قىلساڭچۇ، — دەپتۇ
مېھمانلار ئالدىدا خىجالەت بولغان سەمەت.

— ئۇنمۇ يوق، — دەپتۇ خوتۇنى جاھىللىق بىلەن.

— ھېچبولمىغاندا نان - پان، چاي - پېيىڭ باردۇ؟ —
دەپتۇ سەمەت.

— نانمۇ يوق، سۇمۇ يوق، — دەپتۇ خوتۇنى توڭلۇق
بىلەن.

ئەسلىدە ئۇلارنىڭ ھال - ئوقىتى خېلى ياخشى بو-
لۇپ، خوتۇنى يوق دېگەن نەرسىنىڭ ھەممىسى بار ئىكەن.

— ياق، ياق، بىزگە ھېچ نەرسە كېرەك ئەمەس، ئۆزد-
مىز مۇنداقلا كىرىپ چىقايلى دېۋىدۇق، ئامىن ئاللاھۇئەك-
بەر، — دېيىشىپ، مېھمانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپتۇ.

ئاندىن كېيىن ئۇلار ئەمەتنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. مېھ-
مانلار ھويلىغا كىرىشىگىلا، ئەمەت بىلەن خوتۇنى چىقىپ
ئوچۇق چىراي قارشى ئاپتۇ. ئۇلار ئۆيگە كىرگۈچە ئەمەت-
نىڭ خوتۇنى ئاۋۋال ئۆيىگە كىرىپ، بىرلا ئەسكى كۆرپە-
سى بار ئىكەن، شۇنى قېقىشتۇرۇپ مېھمانلارنىڭ ئاستىغا
ساپتۇ. ئەمەت مېھمانلار بىلەن تىنچلىق - ئامانلىق
سوراشقاندىن كېيىن:

— خوتۇن، مېھمانلارغا قويغۇدەك بىرەرنېمەڭ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ۋاي، بار، بار، مېھمانلار ئۇسساپ قالغاندۇ، ئاۋۋال تاۋۇز تىلايلى، — دەپتۇ خوتۇنى.

— قېنى ئەمىسە، ياخشىراقىدىن بىرنى ئېلىپ چىققىنا، — دەپتۇ ئېرى. خوتۇنى «ماقۇل» دەپ خۇشال چىقىپ كېتىپ بىر تاۋۇزنى كۆتۈرۈپ كىرىپتۇ.

— ياخشىراقى يوقمۇ؟ — دەپتۇ مايماق تاۋۇزنى كۆرۈپ ئەمەت.

ئەسلىدە ئەمەتنىڭ تۇرمۇشى سەمەتنىڭكىگە قارىغاندا ناچار ئىكەن. شۇ كۈنى ئۇلارنىڭ ئۆيىدە ئاشۇ مايماق تاۋۇزدىن باشقا تاۋۇز يوق ئىكەن، لېكىن ئەمەتنىڭ ئايالى:

— ماقۇل، مەن قاراپ باقاي، — دەپ چاندۇرماستىن چىقىپ كېتىپ، يەنە ھېلىقى تاۋۇزنى كۆتۈرۈپ كىرىپ تۇمشۇقى تەرىپىنى كۆرسىتىپتۇ. ئەمەت:

— بۇ تاۋۇزۇڭ ياخشى چىقارمىكىن، قېنى، ئەكەلگىنە تىلىپ باقايلى، — دەپ تىلىپتىكەن، تاۋۇز ھەم قىزىل، ھەم تەملىك چىقىپتۇ.

مېھمانلار تاۋۇزغا ئېغىز تېگىشىپ، قىزىق پاراڭلارنى سېلىشىپ، بۇ مېھماندوست ساھىبخانىلاردىن رازى بولۇشۇپ قايتىپتۇ. يولدا كېتىۋېتىپ، ئاردىن بىر بوۋاي:

— بىزنىڭ تالاش - تارتىشىمىزنىڭ تۈگۈنى ئەمدى يېشىلدى. سەمەتنى قىرتىشۋەتكەن ھېلىقى بارنى يوق دەپ، دومسىيىپ ئولتۇرغان خوتۇنى، ئەمەتنى ياشارتىۋەتكەن ھېلىقى يوقنى بىلىندۇرمەي، گۈلدەك ئېچىلىپ تۇرغان خوتۇنى. دېمەك، «ئەرنى ئەر قىلغانمۇ خوتۇن، ئەرنى يەر قىلغانمۇ خوتۇن» دەپ بىكار ئېيتمىغانىكەن كونىلار، — دەپتۇ.

ئەپچىلەم

بۇرۇن بىر كىشىنىڭ بىر ئوغلى بولغانىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە دادىسى قازا قىلىپ، بۇ بالا ئۆگەي ئانىنىڭ قولىدا قاپتۇ. ئىددىتى توشا ـ توشماي ئۆگەي ئانىنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ، بىر قارا كۆڭۈل ئادەم بىلەن ئېلىپ ـ تېگىشمەكچى بولۇشۇپتۇ.

بىر كۈنى كەچتە ھېلىقى ئادەم بۇلارنىڭ ئۆيىگە كېپتۇ. بالا يېتىپ قالغاندىن كېيىن، ئۇلار ئوچاق ئالدىدا ئولتۇرۇپ مەسلىھەتكە چۈشۈپتۇ.

— بۇ ئۆگەي بالاڭنى ئۆلتۈرۈۋەتسەڭ، ئېرىڭدىن قالغان بايلىق بىزگە ئوڭچە قالسا ! — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم.

شۇنىڭ بىلەن بۇلار «مازارغوجام»غا چىقىپ بالىنى قارغاپ ئۆلتۈرۈشكە كېلىشىپتۇ. ئاندىن خوتۇن:

— ئەمىسە، ئەتە قارغاپ، قارغىش تۇتقاندىن كېيىن خەۋەر بېرەي، — دەپتۇ.

ئۇخلىغان بولۇپ ياتقان بالا بۇ گەپلەرنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغىچە ئاڭلىۋاپتۇ.

ئەتىسى ئۆگەي ئانا «مازارغوجام»غا چىقماقچى بوپتۇ ـ دە:

ــ بالام، مەن تۇغقانلارنىڭكىگە بېرىپ كېلەي، سىز ئۆيدىن باشقا يەرگە چىقماڭ، ــ دەپ جېكىلەپتۇ.

ــ ماقۇل، ئانا، ــ دەپتۇ بالا چاندۇرماي ۋە ئۆگەي ئانىسى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇدۇللاپ «مازارغوجام»غا چىقىپ بىر شام گۆرگە كىرىپ يېتىپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ئۆگەي ئانا چىقىپ:

ــ مازارغوجام ! مازارغوجام ! بىر شۇم پېشانە بالام بار، ئۆلتۈرۈپ بەرسىلە ! ــ دەپ بالىنىڭ ئۆلۈمىنى تىلەشكە باشلاپتۇ. شام گۆردە بۇنى ئاڭلاپ تۇرغان بالا ئاۋازىنى يوغان چىقىرىپ:

ــ هوي قىزى، ــ دەپتىكەن، ئۆگەي ئانا:

ــ خوش، مازارغوجام، ــ دەپتۇ تىترەپ تۇرۇپ.

ــ ئاق قويۇڭ بارمۇ، قىزى؟ ــ دەپتۇ بالا.

ــ بار، مازارغوجام، ــ دەپتۇ ئۆگەي ئانا جاۋاب بېرىپ.

بالا:

ــ ئاق قويۇڭنى ئۆلتۈرۈپ بەرسەڭ، كۆزى ئاقىرىدۇ. بوز قويۇڭ بارمۇ، قىزى؟ ــ دەپتۇ.

ــ بار، مازارغوجام، ــ دەپتۇ ئۆگەي ئانا قولىقىنى دىڭ تۇتۇپ.

ــ بوز قويۇڭنى ئۆلتۈرۈپ بەرسەڭ، كۆزى بوزىرىدۇ. قارا قويۇڭ بارمۇ، قىزى؟ ــ دەپتۇ بالا يەنە.

— بار، مازارغوجام، — دەپتۇ ئۆگەي ئانا خۇشال بولۇپ.

— قارا قويۇڭنى ئۆلتۈرۈپ بەرسەڭ، كۆزى قارىغۇ بولىدۇ، قارىغۇ بولغاندىن كېيىن ئۆلگىنى شۇ، — دەپتۇ بالا گەپنى تۈگىتىپ. ئۆگەي ئانىنىڭ گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ:

— ئوبدان، مازارغوجام، ئوبدان! — دەپ قايتا-قايتا دۇئا قىلىپ، ئاندىن يېنىپ كېتىپتۇ.

بالا ئۆگەي ئانىسى كېلىپ بولغۇچە ئۆيگە كېلىۋېلىپ بەخىرامان ئولتۇرۇپتۇ. ئۆگەي ئانىسى ئۆيگە قايتقاندىن كېيىن، يالغان مېھرىبانلىق كۆرسىتىپ:

— بالىكام، گۆشسىرەپ قالغانسىز، ئاق قوينى ئۆلتۈرۈپ بېرەي، — دەپتۇ.

— ماقۇل، ئانا، — دەپتۇ بالا چاندۇرماي.

ئۆگەي ئانا ئاق قوينى ئۆلتۈرۈپ، ھەر كۈنى قازانغا گۆش سېلىپ، ئۆزى يېمەي بالىغا يېگۈزگىلى تۇرۇپتۇ. گۆش تۈگەي دېگەندە، بالا:

— ئالەم ئايئاق كۆرۈنىدىغۇ، ئانا؟ — دېگەنىكەن، ئۆگەي ئانا خۇشال بولۇپ:

— سىزگە گۆش يېقىپتۇ. ئەمدى بوز قوينى ئۆلتۈرۈپ بېرەيمۇ، بالام؟ — دەپتۇ.

— ماقۇل ، ئانا، — دەپتۇ بالا يەنە.

ئۆگەي ئانا ئەمدى بوز قوينى ئۆلتۈرۈپ بالىغا يېگۈز-

گىلى تۇرۇپتۇ. بوز قوينىڭ گۆشىمۇ تۈگەي دېگەندە، بالا:
— ھە، ئانا، ئالەم بوز رەڭ كۆرۈنىدىغۇ؟ — دەپتۇ.
بۇنى ئاڭلىغان ئۆگەي ئانا ئىچىدە، ھە، راستتىن قا-
رىغۇ بولىدىغان بولدى، دەپ بەك خۇشال بوپتۇ ۋە ئال-
دىراپ:
— ھەيتاڭ، بالام، ماڭىغۇ ھېچقانداق كۆرۈنمەيدۇ.
ئەمدى قارا قوينى ئۆلتۈرۈپ بېرەيمىكىن؟ سوغۇقىڭىز
ئېشىپ كەتكەن بولسا ئۆڭلىنارسىز، غوجام، — دەپتۇ.
بالا رازىلىق بەرگەندىن كېيىن، ئۆگەي ئانا قارا قوينى
ئۆلتۈرۈپ: «ھە، بالام، يەڭ» دەپ تازا يېگۈزۈپتۇ. ئاخىر
گۆشىمۇ تۈگەپتۇ. بالا ئەمدى ئۇيان - بۇيان قارىغان بولۇپ:
— ئانا، ئالەم قاپقاراڭغۇ بولۇپ كەتتىغۇ؟ — دەپ
كۆزىنى ئۇۋۇلاپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. بۇ چاغدا ئۆگەي ئانا،

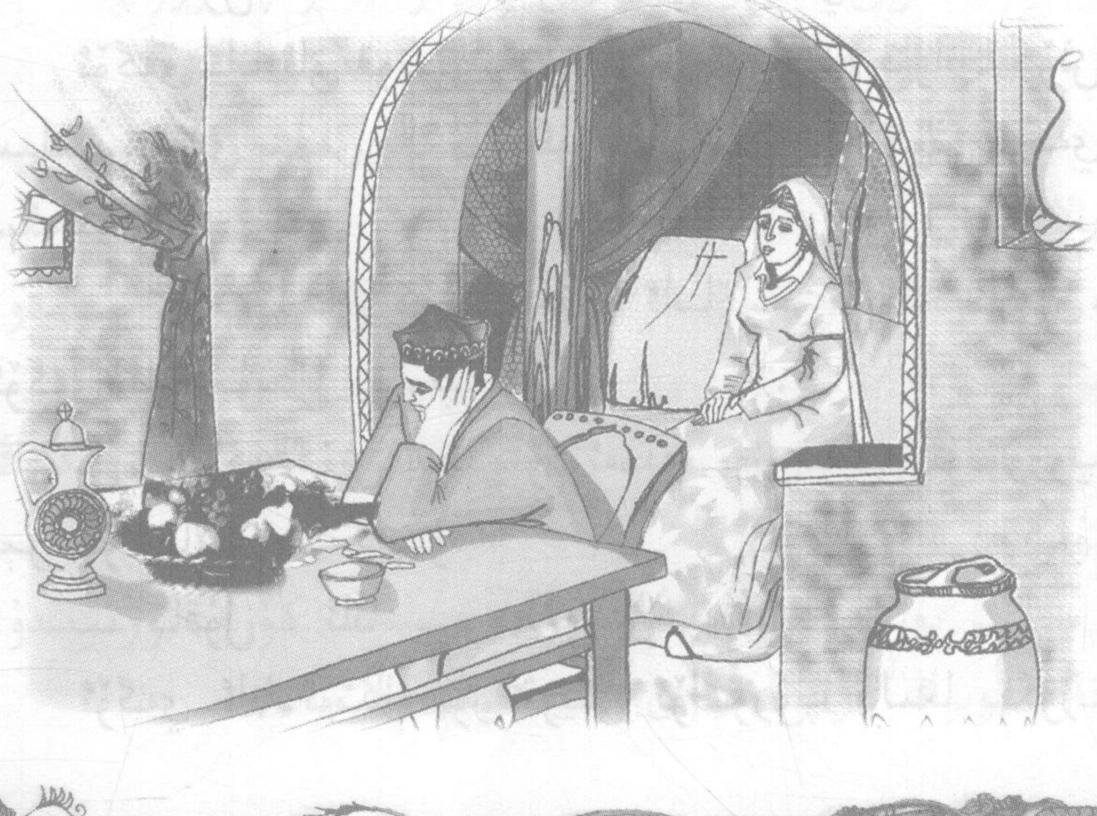

ھە، مانا ئەمدى قارىغۇ بولدى، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، بالىغا:
— مەن تۇغقانلارنىڭكىگە بېرىپ سىزگە شىپالىق تې-
پىپ كېلەي. سىز دەرۋازىنى مەھكەم ئېتىپ، ئۆينى ساقلاپ
ئولتۇرۇڭ، غوجام، — دەپتۇ ۋە ھېلىقى پۇتۇشۇپ قويغان
ئادەمنىڭكىگە خەۋەر قىلغىلى مېڭىپتۇ.
بالا ئۆگەي ئانىسى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن دەرۋازى-
نى مەھكەم تاقاپ، ھويلىنى كولاپ، ئۆيدىكى ئالتۇن ـ
كۈمۈش، يوتقان ـ كۆرپە، ساندۇق ـ پاندۇق، چىنە ـ قا-
چىلارنى يىغىشتۇرۇپ كۆمۈپ، ئۈستىگە ئوت ـ چۆپلەرنى
يېيىپ، قوتاندىكى ئون ـ يىگىرمە كالا، قوينى چىقىرىپ
قويۇپتۇ. ئۆگەي ئانا ھېلىقى ئادەمنى باشلاپ كەپتۇ ـ دە،
ھويلىنى كۆرۈپ ۋارقىراپ بوغۇلۇپ كېتىپتۇ. شۇ چاغدا،
بالا:
— ئانا، ئاۋۋال ئۆيگە قارىڭا، نەرسە ـ كېرەكلەر جا-
يىدا تۇرۇپتىمۇ؟ باياتىن بىرقانچە ئادەم ئۆيگە بېسىپ كى-
رىپ نەرسە ـ كېرەكلەرنى بۇلاشتى، ھويلىدا كالىلار مۆ-
رىشىپ، قويلار مەرىشىپ كېتىشتى. كوچىدىكى بالىلارنىڭ
ئېيتىشىچە، ئوغرىلار كالا، قويلارنى ھويلىغا قويۇۋېتىپتۇ.
مەن بالىلارغا يالۋۇرۇپ يۈرۈپ، ماللارغا ئوت ـ چۆپ سال-
غۇزۇپ بەردىم، — دەپ يىغلىغان بوپتۇ. ئۆگەي ئانا جان ـ
جەھلى بىلەن چالۋاقاپ، بالىنى: «ئاقچى قارىغۇ، كۆكچى
قارىغۇ» دەپ تازا تىللىغاندىن كېيىن:
— ئۆيدىكى بار ـ يوقنى ئوغرىغا بەرگەندىن كېيىن،

سەنمۇ قۇرۇق ئۆيدە جېنىڭنى جان ئەت! مەنمۇ كالا، قويلارنى ئېلىپ بىر يەرگە بېرىپ جېنىمنى جان ئېتىمەن، — دەپ ماللارنى ھەيدەپ ماڭماقچى بوپتۇ. بۇ ۋاقىتتا بالا يالغۇزغان بولۇپ، ئۆمىلەپ بېرىپ ئۆگەي ئانىسىنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ:

— ھەممىنى ئېلىپ كەتسىڭىز، مەن قانداق قىلىمەن، ئانا؟ ئۆيدە ھېچ نەرسە بولمىسا، مېنى كىم باقىدۇ؟ ياق، مېنى تاشلاپ كەتمەڭ! — دەپ تۇرۇۋاپتۇ ۋە ماللارنى ھەيدەۋاتقان ھېلىقى ئادەمنى نىشانلاپ گويا كالىنى ئۇرغاندەك «ھوش» دېگىنىچە، قولىدىكى تاياقنى بىر ئاتقانىكەن، تاياق ئۇنىڭ چېكىسىگە قاتتىق تېگىپ موللاق ئېتىپ چۈشۈپتۇ. ئۇ ئادەم پېشانىسىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— تېگىنى بولسىمۇ بېرىپ قۇتۇلايلى بۇ قارىغۇدىن، — دەپ خوتۇنىغا پىچىرلاپتۇ. ئۆگەي ئانا ئىلاجسىز:

— ئەمىسە، يېرىمى ساڭا قالسۇن، يېرىمىنى مەن ئېلىپ كېتەي، — دەپتۇ. بالا يەنە يىغلىغان بولۇپ:

— ماقۇل، ئانا، كەتكۈڭىز بولسا، مەندە نېمە چارە؟ بىر قوينى بەرسەم، بىرەر ياخشى كىشى مېنى بىر ئاي باقار. بىر كالىنى بەرسەم، بىر مەزگىل باقار. بىر ئامال قىلىپ جېنىمنى جان ئېتەرمەن. بىر خالىس ئادەمنى چاقىرىپ ئايرىۋېلىڭ، — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۆگەي ئانا ئونبېشى، يۈزبېشلىرىنى شاھىت قىلىپ: «مانا دادىسىدىن قالغان ئۆيۋاقى، بارى - يوقىنى ئۆزى ئوغرىغا بەردى. مانا

ئالىدىغان قوي، كالىسى. مەن بۇ ئۆيدە تۇرمايمەن...» دەپ ماللارنىڭ يېرىمىنى بېرىپ، ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ ۋە بۇ قارىغۇ يەنە بېرىۋالمىسۇن، دەپ، ھېلىقى ئادەم بىلەن باشقا يۇرتقا كېتىپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن بالا كۆمۈپ قويغان مال ـ دۇنيالىرىنى ئېچىپ، ئۆيلىرىنى جابدۇپ، ئۆز يېزىسىدىكى بىر كەمبەغەل تۇل خوتۇنغا بالا بولۇپ، خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ.

بۇ ئەپچىل چارىنى ئاڭلىغان ئەھلىمەھەللە بالىنىڭ ئەقلىگە قايىل بولۇپ، ئۇنىڭغا «ئەپچىلەم» دەپ نام قويۇشۇپتۇ.

ئەقىل سىناش

ئۆتكەن زاماندا بىر مەملىكەتتە بىر پادىشاھ: «ئاتمىش ياشتىن ئاشقان قېرىلارنىڭ مەملىكىتىمدە ياشىشىغا رۇخ-سەت يوق، مەملىكەتتىن چىقىپ كېتىشى كېرەك. بۇ يار-لىققا كىمكى خىلاپلىق قىلسا، كاللىسى ئېلىنىدۇ!» دەپ پەرمان جاكارلاپتۇ. مەملىكەتتىكى قېرىلار ۋە ياشانغان ئاتا - ئانىسى بار پۇقرالار بۇ پەرمان دەستىدىن زار قاقشاپتۇ، ئەمما پادىشاھنىڭ پەرمانى قاتتىق ئىجرا قىلىنىپتۇ. يا-شانغانلار ئۆز ماكانى، بالا - چاقا، ئۇرۇق - تۇغقان، يارۇ بۇرادەرلىرىدىن ئايرىلىپ باشقا يۇرتلارغا كېتىشكە مەجبۇر بوپتۇ، بىر قىسمى چۆل - جەزىرىلەردە ھالاك بوپتۇ. پادىشاھ باشقىلارنىڭ بەرگەن مەسلىھەتلىرىگە قۇلاق سال-ماپتۇ.

ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھنىڭ ئەقىللىق ئوڭ قول ۋەزىرى پادىشاھقا:

— پادىشاھئالەم، مەملىكەتنىڭ تەقدىرى زاۋاللىققا قاراپ يۈزلەندى. پايتەختتە ئەقىل سىناش پائالىيىتى ئۆت-

كۆزسەك، بۇ ئارقىلىق خەلقنى ئەقىل ئىشلىتىپ، يېڭى تەدبىرلەرنى تېپىشقا ئىلھاملاندۇرساق، — دەپ مەسلىھەت سالپتۇ. بۇ مەسلىھەتكە پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن پۈتۈن مەملىكەتكە مۇنداق يارلىق جاكارلىنىپتۇ: «مەملىكەت بويىچە ئەقىل سىناش ئۆتكۈزۈلىدۇ، سىناقتىن ياخشى ئۆتكەنلەرگە ناھايىتى كۆپ ئىنئام بېرىلىدۇ...»

ئەقىل سىناشقا تۆمۈر قەپەسكە سولانغان، بورداپ سەمرىتىلگەن ھايۋان، قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاش بىر جۈپ قارا بايتال، قوۋزىقى سويۇۋېتىلىپ، چوماقلىرى ئېلىۋېتىلگەن بەش غولاچ ئۇزۇنلۇقتىكى، بېشىدىن - ئاخىرىغىچە ئوخشاش چوڭلۇقتىكى بىر تال لىم قويۇلۇپتۇ. ئەقىل سىناشقا قاتناشقانلار قەپەستىكى ھايۋاننىڭ قانداق ھايۋان ئىكەنلىكىنى، ئاغزى توۋرىلانغان ئىككى قارا بايتالنىڭ قايسىسى ئانا، قايسىسى تاي ئىكەنلىكىنى، لىمنىڭ قايسى تەرەپ تۈۋى، قايسى تەرەپ ئۇچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىشى كېرەك ئىكەن. كىشىلەر بۇلارنى بىرنەچچە قېتىمدىن كۆرگەن بولسىمۇ، توغرا جاۋاب بەرگۈدەك بىرمۇ ئادەم چىقماپتۇ.

ئەمدى گەپنى باشقا ياقتىن ئاڭلايلى:

چەت جاڭگاللىقتا ياشايدىغان بىر ئوتۇنچى يىگىت بار ئىكەن. بۇ يىگىت ئاتا - ئانىسىدىن كىچىك يېتىم قېلىپ، ئوتۇنچى بوۋىسى بېقىپ چوڭ قىلغانىكەن. بوۋاي

بىلەن نەۋرە بىر - بىرىگە ئىنتايىن ئامراق ۋە ئىجىل ئىكەن. پادىشاھ مەملىكەتتىكى قېرىلارنى قوغلاش پەرمانى چۈشۈرگەندە، ئوتۇنچى يىگىت جاڭگالدا لەخمە كولاپ، بوۋىسىنى ئاشۇ لەخمىدە بېقىپ كەلگەنىكەن. ئوتۇنچى يىگىت ھەر قېتىم ئوتۇن سېتىپ يانغاندا، بوۋىسىغا شەھەردىكى ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىدىكەن. بىر كۈنى ئاش - تاماق ئېلىپ بوۋىسىنىڭ قېشىغا كەلگەن يىگىت بوۋىسىنى پادىشاھنىڭ ئەقىل سىناش پەرمانىدىن خەۋەردار قىپتۇ. بوۋاي جانلىنىپتۇ ۋە نەۋرىسىدىن ئەقىل سىناشقا قويۇلغان نەرسىلەرنى بىر - بىرلەپ ئىنچىكىلەپ سورىغاندىن كېيىن:

— ئوغلۇم، ئوردىغا بېرىپ ئەقىل سىناشقا ئۆزۈڭنى مەلۇم قىل، — دەپ ئوغلىغا ئەقىل سىناشقا قويۇلغان نەرسىلەرنىڭ نىمىلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

يىگىت ئوردىغا بېرىپ ئۆزىنى مەلۇم قىپتۇ. بۇ يىگىتنىڭ جەسۇرلۇقى ئوردا ئەھلىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. پادىشاھ ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بىلەن سىناق مەيدانىدىن ئورۇن ئاپتۇ. ئوتۇنچى يىگىت دەسلەپ قەپەسنىڭ قېشىغا كېلىپ قەپەسنى بىرنەچچە قېتىم ئايلىنىپ، پادىشاھقا:

— بۇ قەپەستىكى مەخلۇق گەرچە ناھايىتى يوغىنىغان بولسىمۇ، چاشقان، — دەپتۇ.

يىگىت بىر جۈپ قارا بايتالنىڭ ئالدىغا بېرىشتىن بۇرۇن، ئوردا ئەمەلدارىغا:

— ماڭا بىر تۇتام بېدە بېرىڭلار، — دەپتۇ. بېدە

كەلتۇرۇلگەندىن كېيىن، بېدىنى كۆتۈرۈپ بىر جۇپ باي-
تالنىڭ ئالدىغا كېلىشىگە، ئۇڭ تەرەپتىكى بايتال كىشنەپ-
تۇ. يىگىت شاھقا:
— كىشنىگەن بايتال بالىسى، سول تەرەپتىكى ئانا
بايتال، — دەپتۇ، ئاندىن لىمنىڭ قېشىغا كېلىپ:
— شاھ رۇخسەت قىلسا، بۇ لىمنى شاھ ئوردىسىدىن
ئېقىپ ئۆتىدىغان دەرياغا تاشلايمەن، ئاندىن قايسى تەرىپى
تۈۋى، قايسى تەرىپى ئۇچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرد-
مەن، — دەپتۇ.
شاھ رۇخسەت قىلغاندىن كېيىن بالا بىرنەچچە كىشى-

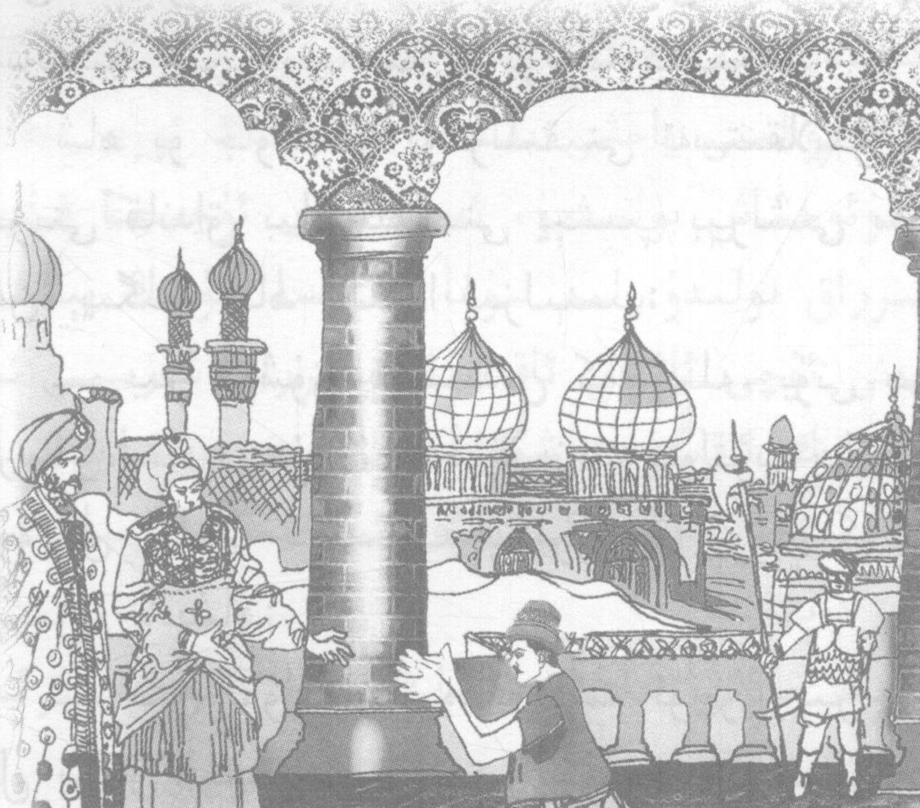

گە لىمنى كۆتۈرگۈزۈپ، دەرياغا توغرىسىغا تاشلاتقۇزۇپتۇ، سۇ يۈزىگە توغرىسىغا چۈشكەن لىم شۇ بويىچە ئاقماي، ئاۋۋال بىر تەرىپى ئېقىشقا باشلاپتۇ. يىگىت لىمنىڭ ئاق-قان تەرىپىنى ئۇچى، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. سىناق تۈگى-گەندىن كېيىن، شاھ يىگىتنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— قەپەستىكى مەخلۇقنى نېمىگە ئاساسلىنىپ چاش-قان دەيسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. يىگىت:

— شاھىم، ماڭا بىر مۈشۈك ئەكەلدۈرۈپ بەرسىلە، — دېگەنىكەن، ياساۋۇللار دەرھال بىر مۈشۈك ئەكەپتۇ. يىگىت مۈشۈكنى قەپەسنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارغانىكەن، مۈشۈك يىگىتنىڭ قولىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئۆزىدىن يوغان ھې-لىقى مەخلۇققا ئېتىلىپتۇ، قەپەستىكى مەخلۇق چىرىلداپ قەپەسنىڭ ئىچىدە پاتىپاراق بولۇپ كېتىپتۇ.

شاھ بۇ جاۋابنىڭ توغرىلىقىنى تەستىقلاپتۇ ۋە قالغاز-لىرىنى قانداق بىلگەنلىكىنى يېشىپ بېرىشنى سورىغان-كەن، يىگىت شاھ ئالدىدا تىزلىنىپ:

— بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، بۇنى بوۋام دەپ بەرسۇن، — دەپتۇ. شاھ دەرغەزەپ بولۇپ ياساۋۇللارغا بوۋاينى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. بوۋاي كەلگەندىن كېيىن، پادىشاھ:

— ھەي بوۋاي، نەۋرەڭگە نېمە ئۈچۈن بىر جۇپ باي-تال بىلەن لىمنىڭ جاۋابىنى يېشىپ چۈشەندۈرمىدىڭ؟ — دەپتۇ. بوۋاي:

— شاھ ئالىيلىرى، مەن پەرمانلىرىغا خىلاپلىق قىلـ-
غان گۇناھكارمەن، كەچۈرگەيلا. ئىككىنچى، ئۈچىنچى سىـ-
ناقنىڭ جاۋابىنى تولۇق يېشىپ بەرمەسلىكتىكى مەقسـ-
تىم، ئۆزلىرى بىلەن دىدار كۆرۈشۈش ۋە قېرىلارنىڭ مەمـ-
لىكەت ئۈچۈن پايدىلىق كىشىلەر ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ
تەجرىبىسىنىڭ مولluۇقىنى ئىسپاتلاش ئىدى. ئەمدى قالغىـ-
نىنى مەن ئېيتىپ بېرەي: كىشىنىگەن بايتالنى بالىسى دېـ-
يىشتىكى سەۋەب، مەن ئۇزۇن يىل يادىچىلىق قىلغان.
ھايۋانلارنىڭ بالىلىرىمۇ ئىنسان بالىسىغا ئوخشاش نەپسىگە
كەلگەندە ئۆزىنى تۇتالمايدۇ، چوڭلار ئۆزىنىڭ نەپسىنى يىـ-
غالايدۇ. مۇشۇ ھەقىقەتكە ئاساسەن، بېدە ئارقىلىق تاينى
كىشىنىتىپ، ئانا - بالا بايتالنى پەرقلەندۈردۈم. ئۈچىنچى
سىناققا كەلسەك، مەن جاڭگالدا ئوتۇنچىلىق قىلدىم، دەل -
دەرەخنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى بىلىمەن. لىمنىڭ تۈۋى بىلەن
ئۇچى ئوپمۇئوخشاش بولسىمۇ، ئەمما تۈۋى ئۇچىغا قارىـ-
غاندا ئېغىرراق بولىدۇ. لىم سۇغا تاشلانسا، ئۇنىڭ يېنىك
تەرىپى، يەنى ئۇچى ئاۋۋال ئاقىدۇ، ئېغىرراق تەرىپى —
تۈۋى كېيىنرەك ئاقىدۇ. مۇشۇنىڭغا ئاساسەن، ياغاچنىڭ
قايسى تەرىپىنىڭ ئۇچى ياكى تۈۋى ئىكەنلىكىنى بىلگىلى
بولىدۇ، — دەپتۇ.

بوۋاينىڭ جاۋابى شاھنى قايىل قىپتۇ. شاھ بىرئاز
ئويلانغاندىن كېيىن:

— مەن قېرىلار بىكار ئاش - نان يەيدۇ، شۇڭا

قېرىلارغا مەملىكىتىمدە ئورۇن يوق، دەپ پەرمان چۈشۈر-
گەنىكەنمەن، ئەقىل سىناش نەتىجىسىدىن بۇ پەرمانىمنىڭ
خاتالىقىنى تونۇپ يەتتىم. يېڭى پەرمان جاكارلايمەن: ھا-
زىردىن باشلاپ قېرىلار ھۆرمەتلەنسۇن، قېرىلار ئۆز بىلىم
ۋە تەجرىبىلىرىنى ئەۋلادلارغا قالدۇرسۇن، ــ دەپتۇ. خەلق
شاد ــ خۇراملىققا چۆمۈپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ مەملى-
كەت روناق تېپىپتۇ.

ئۈچ ۋەسىيەت

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا بىر بوۋاينىڭ ئۈچ ئوغلى بار ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بوۋاي ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ ـ دە، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا بالىلىرىغا ۋەسىيەت قالدۇرماقچى بوپتۇ ۋە ئاۋۋال بالىلىرىغا:

— باغقا چىقىپ ھەربىرىڭلار ئىككىدىن تاياق ئەكى-
رىڭلار، يوغانلىقى بارماقتەك، ئۇزۇنلۇقى بىر غۇلاچ بول-
سۇن، — دەپتۇ. بالىلار ئاتىسىنىڭ سۆزى بىلەن ئىككى-
دىن ياغاچ ئەكىرىپ، ئاغرىق ياتقان بوۋاينىڭ ئالدىدا يۈكۈ-
نۈپ ئولتۇرۇپتۇ.

— بالىلىرىم، — دەپ ۋەسىيىتىنى باشلاپتۇ بوۋاي، — ئۆمرۈممۇ بىر يەرگە باردى. ناۋادا ياخشى كۈنىنىڭ يامىنى بولۇپ قازا يېتىپ قالغۇدەك بولسا، بۇ پانىي دۇنيا بىلەن خوشلىشىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاتىلىق قەرزىم بىلەن سى-
لەرگە ئۈچ تۈرلۈك ۋەسىيەت قالدۇرىمەن: بىرىنچى ۋەسى-
يىتىم شۇكى، ھازىر باغدىن ئەكەلگەن تاياقلارنى سۇندۇر-
سىلەر، سۇندۇرغاندا ئالدى بىلەن ھەربىرىڭلار بىردىن

سۇندۇرىسىلەر، قېنى، سۇندۇرۇڭلار !

باللارنىڭ ھەربىرى بىردىن تاياقنى سۇندۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن بوۋاي:

— خوش، بۇنىغۇ سۇندۇردۇڭلار. ئەمدى قالغان ئۈچ تاياقنى بىرلەشتۈرۈپ بىرىڭلار سۇندۇرۇپ بېقىڭلار ! — دەپتۇ.

ئۈچ تاياقنى بىرلەشتۈرۈپ ھەرقايسىسى ئايرىم - ئايرىم سۇندۇرماق بوپتۇ، لېكىن سۇندۇرالماپتۇ. بوۋاي ئاخىر:

— ئەمدى ئۈچىڭلار بىر بولۇپ سۇندۇرۇڭلار ! — دەپتىكەن، باللار ئۈچى بىرلىشىپ ھېلىقى تاياقلارنى سۇندۇرۇۋېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن بوۋاي دەپتۇ:

— ھە، بۇنىڭدىكى ھېكمەتنى چۈشەندىڭلارمۇ؟ بۇ ئۆم بولۇپ، بىرلىشىپ كۈچ چىقارغانىنىڭ نەتىجىسى. دېمەك، مېنىڭ بىرىنچى ۋەسىيىتىم شۇكى، مەندىن كېيىن قالساڭلار، بىر - بىرىڭلار بىلەن ئۆم بولۇپ ياشاڭلار، شۇ چاغدىلا ھەرقانداق مۇشكۈللۈكنى يېڭەلەيسىلەر. ئەمدى، ئىككىنچى ۋەسىيىتىم شۇكى، ناننى تەمسىز يېمەڭلار، ھەسەل بىلەن قوشۇپ يەڭلار. ئۈچىنچى ۋەسىيىتىمنى سىلەرگە ئېيتمايمەن. ئاۋۋال سىلەر ئاشۇ ئىككى ۋەسىيىتىمگە ئەمەل قىلىپ كۆرۈڭلار. بۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرەلمىسەڭلار، ئۈچىنچى ۋەسىيىتىمنى ئاناڭلاردىن سوراڭلار، مەن بۇ ۋەسىيىتىمنى ئاناڭلارغا ئېيتىپ قويدۇم. قاچانكى

بېشىڭلارغا كۈن چۈشكۈدەك بولسا، ئۈچىنچى ۋەسىيىتىم سىلەرنىڭ بېشىڭلارنى ئوڭلايدۇ.

بوۋاي بۇ ۋەسىيەتلەرنى دەپ، ئۆزۈن ئۆتمەي دۇنيادىن كۆز يۇمۇپتۇ.

ئاتىدىن ئايرىلغان ئۈچ بالا ئاتىنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە بىر - بىرى بىلەن ياخشى ئۆم بولۇپ ياشاپتۇ. بىراق، بۇلار بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتقان باللار ئەمەس ئىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، دادىسىنىڭ ئىككىنچى ۋەسىيىتىنى، يەنى: «ناننى ھەسەل بىلەن قوشۇپ يەڭلار» دېگىنىنى قىلىمىز دەپ، ئۆيدىكى بار - يوقنى سېتىپ ھەسەل ئېلىپ يەپ تۈگىتىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، تۇرمۇشى كۈندىن - كۈنگە ئوساللىشىپ كېتىۋاتقان. باللار ھېچبىر ئىلاج تاپالماي، ئاخىر ئانىسىدىن ئاتىسىنىڭ ئۈچىنچى ۋەسىيىتىنى ئېيتىپ بېرىشىنى سوراپتۇ. ئانا باللىرىنىڭ خېلى بېشى قاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۈچىنچى ۋەسىيەتنى ئېيتىپ بېرىپتۇ:

— باللىرىم، ئاتاڭلارنىڭ ئۈچىنچى ۋەسىيىتى شۇكى، ئاتاڭلار سىلەرنىڭ بېشىڭلارغا كۈن چۈشكەندە لازىم بولار دەپ، باغقا كۆمۈپ قويغان بىر خالتا يامبۇنى ئىزدەپ تېپىش. بىراق، ئاتاڭلار رەھمىتى ئۇ يامبۇنىڭ باغنىڭ نەرىگە كۆمۈلگىنىنى ئېيتمىغانىدى. ئىشقىلىپ، باغدىكى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بىرىنىڭ تۈۋىگە كۆمۈلگەنىكەن، ئەمدى كەتمەن - گۈرجەكنى ئىشقا سېلىپ، شۇنى كولاپ تېپىڭلار.

بۇنى ئاڭلىغان باللار كەتمەن ـ گۈرجەكلەر بىلەن باغدىكى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ تۈۋىنى كولاشقا كىرىشىپ- تۇ. باللار چۈشكىچە كولاپتىكەن، ناھايىتى چارچاپتۇ. ئەمدى قورساقنىڭ ئېچىشىنى سورىماڭلار. شۇنداق چاغدا ئانىسى ئۆيدىكى قاتتىق ـ قۇرۇق نانلارنى بىر چۆگۈن قايناق سۇ بىلەن ئەكىلىپ بېرىپتىكەن، بۇلار ھېچقاچان ئېچىلمىغان ئىشتىھا بىلەن يەپتۇ. قاتتىق نان بىلەن قاي- ناق سۇ بۇلارغا شۇنچىلىك تاتلىق تېتىپ كېتىپتۇكى، بۇرۇن ھەسەل ئارىلاشتۇرۇپ يېگەن نانلارنىڭ لەززىتىمۇ بۇنىڭغا يەتمەيدىكەن.

باللار تاماقتىن كېيىن يەنە ئىشقا چۈشۈپتۇ. ئىشتىن كېيىن قاتتىق ـ قۇرۇق ناننى يەنە ھۇزۇرلىنىپ يەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، بىرەر ئاي ھېلىقى يامبۇنى ئىزدەپ باغدىكى پۈتۈن مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ تۈۋىنى بوشىتىپ بوپتۇ، لېكىن يامبۇ تېپىلماپتۇ. نەچچە يىلدىن بېرى پەرۋىش قىلىنمىغان مېۋىلىك دەرەخلەر مۇشۇ باھانە بىلەن تۈۋى بوشىتىلغاچقا، بۇ يىلى شاخ ـ شېخىنى كۆتۈرەلمىگۈدەك بولۇپ كېتىپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئانا بالىلىرىنى چاقىرىپ شۇنداق دەپتۇ:

— بالىلىرىم، يامبۇنى ئىزدەپ ئاۋارە بولماڭلار. ئاتاڭلارنىڭ ئىككىنچى ھەم ئۈچىنچى ۋەسىيىتىنىڭ مەنىسى باشقا يەردە ئىدى. ناننى ھەسەل بىلەن يەڭلار، دېگىنى — ئەمگەك قىلىپ، تەر تۆكۈپ نان يەڭلار دېگىنى، چۈنكى ئىشلەپ چارچىغاندا يېگەن نان ھەسەلدىنمۇ تاتلىق بولىدۇ. ئۆزۈڭلار سەزگەنسىلەر، سىلەر باغدا ئىشلەپ چارچىغاندىن كېيىن مەن ئاچقىپ بەرگەن قاتتىق ـ قۇرۇق ناننى ھەسەلگە مىلەپ يېگەندىنمۇ ئارتۇق ھۇزۇرلىنىپ يېدىڭلارغۇ. ئەمدى ئۈچىنچى ۋەسىيەتنىڭمۇ شۇنداق باشقىچە مەنىسى بار. راستىنى ئېيتقاندا، داداڭلار يامبۇ كۆمۈپ قويغان ئەمەس. سىلەر ئەنە شۇ يامبۇنى ئىزدەپ تاپىمىز دەپ، باغدىكى بارلىق مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ تۈۋىنى بوشىتىپ قويدۇڭلار. شۇنىڭ بىلەن مېۋىلىك دەرەخلەر بۇ يىل باشقىچە ئوخشاپ كەتتى. ئاتاڭلار دېگەن يامبۇ شۇ !

ھېكايەخۇمار پادىشاھ

بۇرۇن بىر ھېكايەخۇمار پادىشاھ ئۆتكەنىكەن، كۈندە بىر يېڭى ھېكايە ئاڭلىمىسا، خۇمارى تۇتۇپ، كۆڭلى غەش بولىدىكەن، چىرايى ئېچىلمايدىكەن. بۇ يۇرتنىڭ خەلقىمۇ ھېكايە ـ چۆچەككە خۇشتار ئىكەن. شۇڭا، كۈندە بىرى نۆۋەتلىشىپ كېلىپ پادىشاھقا يېڭى ھېكايە ئېيتىپ بېرىپ، ئۆز ئەجرىگە لايىق پادىشاھتىن ئىنئام ئېلىپ قايتىدىكەن.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ. بۇ چاغدا، بۇ يۇرتتا پادىشاھ ئاڭلىمىغان بىرەرمۇ يېڭى ھېكايە قالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ ھېكايە خۇمارى تۇتۇپ، چىرايى سارغىيىپ، ھالىدىن كېتىشكە باشلاپتۇ. ئاخىر تاقەت قىلالماي ئاڭلاپ بولغان ھېكايە بولسىمۇ قايتا ئاڭلاپ، ھېكايىچىگە ئەجرىگە لايىق يەنە ئىنئام بېرىپتۇ. ھېكايىچىلەرنىڭ قايتا ئىنئام ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئىچى تار، كۆرەلمەس، چىدىماس ئوڭ قول ۋەزىرنىڭ ئىچى ئاداپ، ئولتۇرالماي قاپتۇ. ئۇ ئۇيان ئويلاپتۇ ـ بۇيان

ئويلاپتۇ، ئاخىر كۆڭلىگە بىر غەرەزنى پۈكۈپ، پادىشاھنىڭ خالىي قىلىشىنى كۈتۈپتۇ.

بىر كۈنى ھېكايىچىلەر ھېكايىسىنى ئېيتىۋاتقاندا، پا-دىشاھ ھېكايە ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ مۈگدەپ قاپتۇ. بۇ چاغدا ۋەزىر ھېكايىچىلەرنى قول ئىشارىسى بىلەن قايتۇرۇۋېتىپ، پادىشاھنىڭ ئويغىنىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. پادىشاھ:

— ھە، ئاخىرسى قانداق بولدى؟ — دەپ ئويغىنىپ قارىسا، ئەتراپىدا ھېكايىچىلەر يوق. يالغۇز ۋەزىرنىڭ تۇر-غانلىقىنى كۆرۈپ:

— ھېكايىچىلەر قېنى؟ تازا قىزىق يېرىگە كەلگەندە ئۇخلاپ قاپتىمەنغۇ، چاقىرغىن، داۋامىنى ئېيتسۇن، — دەپ بۇيرۇپتۇ. ۋەزىر:

— پادىشاھئالەم، سىلى بىلەن خالىي مەسلىھەتلىشى-دىغان بىر ئىش چىقىپ، ئۇلارنى مەن كەتكۈزۈۋەتكەن، — دەپ قول قوشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، خۇشياقمىغان ھالدا:

— ھە، نېمە ئىشتى؟ — دەپتۇ. ۋەزىر:

— مېنىڭ ئويلىغىنىممۇ سىلىنىڭ كۆڭۈللىرى ئۈ-چۈن. سىلى ئىلگىرى ئاڭلاپ بولغان ھېكايىلەرنى ئاڭلاپ زىيان تارتىۋاتىدىلا، — دەپتۇ. پادىشاھ:

— قانداق زىيان تارتىۋاتىمەن؟ — دەپتىكەن، ۋەزىر:

— بىرىنچىدىن، ئاڭلاپ بولغان نەرسىلەرنى قايتا ئاڭلاپ ئۆمۈرلىرىگە زىيان بولۇۋاتىدۇ، ئىككىنچىدىن،

خەزىنىلىرىگە زىيان بولۇۋاتىدۇ، — دەپتۇ قۇۋلۇق بىلەن. پادىشاھ:

— ئۇنداق بولسا قانداق قىلماقچى بولۇۋاتىسەن؟ — دەپ سوراپتىكەن، ۋەزىر:

— مەن زىنخمۇ كۆيمەيدىغان، كاۋاپمۇ كۆيمەيدىغان بىر چارىنى ئويلاپ قويدۇم، ئەگەر سىلى قوشۇلسىلا، سىلىمۇ كۈندە يېڭى ھېكايە ئاڭلايدىلا ھەم خەزىنىگىمۇ زىيان بولمايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ:

— قېنى، ئۇ قانداق چارە؟ سۆزلە، — دەپتۇ.

— بىز، — دەپتۇ ۋەزىر ئۆز كۆڭلىگە پۈككىنىنى ئاشكارىلاپ، — پۇقرالارغا، بۈگۈندىن باشلاپ ھەركىم يالغان ھېكايە ئېيتىپ پادىشاھنى قايىل قىلالىسا، ئۆزىنىڭ

ئېغىرلىقىدەك ئالتۇن ئىنئام قىلىمىز، ئەگەر قايىل قىلالمىسا، ھېچنېمە بەرمەيمىز، دەپ جاكارلايلى. بۇنىڭدا بىز گەپنى بىر قىلىۋېلىپ، نېمىلا دېسە: «راست» دەپ تۇرۇۋالىمىز - دە، ھېچكىم ئىنئامغا ئىگە بولالمايدۇ، سىدىلىنىڭ تەلەپلىرىمۇ ھەل بولىدۇ.

پادىشاھ ۋەزىر - ۋۇزرالىرىنى چاقىرىپ، ئوڭ قول ۋەزىرىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ھەممىسى گېپىنى بىر قىلىۋاپتۇ ھەم جارچىنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— پۈتۈن يۇرتتىكى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان پۇقرالارغا جاكارلاڭلار، كىمكى ھېكايە ئېيتىپ، مېنى: «يالغان» دېگۈزەلىسە، مەن شۇ كىشىگە ئۆزىنىڭ ئېغىرلىقىدا ئالتۇن ئىنئام قىلىمەن، — دەپتۇ. جارچىلار شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا ناغرا - سۇناي چېلىپ: «ئەييۇھەنناس، ئىشىتىڭلار ئامۇخاس، ئىشىتمىدۇق دېمەڭلار...» دەپ پادىشاھنىڭ پەرمانىنى پۈتۈن يۇرتقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھنىڭ پەرمانى چىققان كۈنىلا، پادىشاھ ۋەدە قىلغان ئالتۇنغا قىزىققان مەدداھلار، قىسسىچىلەر، گەپدانلار بىر - بىرلەپ پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ، ئۆزلىرىمۇ ئاڭلىمىغان، ئويلىمىغان، كۆرمىگەن ئاجايىپ - غارايىپ ۋەقەلەرنى ھېكايە قىلىپ پادىشاھقا ئېيتىپ بېرىپتۇ، بۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ ھېكايە ئاڭلاش خۇمارى پەسكويىغا چۈشۈپتۇ. لېكىن، پادىشاھ سۆز ئاچقۇچە ۋەزىر - ۋۇزرالار ئالدىن كېلىشىۋالغىنى بويىچە، ھەربىر كىشى ئۆزىنىڭ يالغان

ھېكايىسىنى ئېيتىپ بولۇشىغا، بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ:
— بىز سېنى يالغان ھېكايە ئېيتىدىغان ئوخشايدۇ دې-
سەك، ھەممىسى مېنىڭ چوڭ دادام قىلغان ئىشلارغۇ، —
دەپ يالغاننى راستقا چىقىرىپ ھېكايىچىنى قۇرۇق قول
يولغا سېلىشىدىكەن.
نۇرغۇن كۈنلەر يۇرتتىكى چوڭ - كىچىك كىشىلەر
يالغان ھېكايە ئېيتىش بىلەن، پادىشاھ ئۆزىنىڭ ھېكايە
خۇمارىنى پەسەيتىش بىلەن، ۋەزىر - ۋۇزرالار يالغاننى
راستقا ئايلاندۇرۇش بىلەن ئۆتۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ
يۇرتتا ھېچقانداق بىر يالغان نەرسە قالماي ھەممىسى راست
بولۇپ چىقىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، پادىشاھ ۋەدە قىلغان
ئالتۇن ئۆز ئورنىدا تەۋرىمەي، پۇقرالارنىڭ پادىشاھتىن
ئېلىپ تۇرىدىغان ئىنئاملىرىمۇ ئۈزۈلۈپ قاپتۇ.
كۈنلەرنىڭ بىرىدە يالغان ھېكايە ئېيتىش سەكسەن
ياشتىن ھالقىغان بىر بوۋايغا كەپتۇ. ئۇ قاردەك ئاقارغان
ساقىلىنى سىلاپ، ھاسىسىنى توكۇلداتقىنىچە مۈكچىيىپ،
يالغان ھېكايە ئېيتىش ئۈچۈن پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ-
تۇ ۋە ھېكايىسىنى باشلاپتۇ:
— مەن بۇنىڭدىن قىرىق يىل ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكە-
نىدىم، مانا ھازىر سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا، سىلەرگە ھېكايە
ئېيتىپ بېرىمەن دەپ ئولتۇرۇپتىمەن، — دەپ ھېكايىسى-
نى باشلاپ، جەھەننەمدە كۆرگەنلىرىنى ھېكايە قىلىپ بەر-
گەن بولسىمۇ، ئادەمنىڭ ئۆلۈپ قايتا تىرىلىشى ئەقىلغا

سىغمايدىغان ئىش بولسىمۇ، ۋەزىرلەر بىر - بىرىگە قارد-
شىۋېلىپلا:

— راست ئېيتىسەن. بىز كىچىك ۋاقتىمىزدا ئاتا -
بوۋىمىز سېنىڭ نامىڭنى چۇشۇرگەن. سەن ئۇ دۇنياغا
ياش كەتكەچكە، بۇ دۇنيانىڭ ياخشىلىقىنى ئاز كۆردۈڭ.
ئەمدى سەن پادىشاھنىڭ ۋەدە قىلغان دۇنياسىغا قىزىقىپ،
بۇ دۇنيانىڭ پەيزىنى سۈرۈش ئۈچۈن قايتا تىرىلدىڭ. سەن
شۇ ساقىلىڭ بىلەن ھەرگىز يالغان ئېيتمايسەن. سەن
ئېيتقان ئۇ ئىشلارنى بىزمۇ ئۇ دۇنياغا بارغاندا كۆرۈپ
كېلەرمىز، — دەپ بوۋاينى ئۆلۈپ قايتا تىرىلگەن قىلىپ
يولغا سالپتۇ.

بۇنىڭ نېمە ئىش ئىكەنلىكىگە ئەقلى يەتمىگەن بوۋاي
ئۆزىنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىنى پادىشاھ ۋەدە قىلغان ئىنئامنى
ئېلىپ خاتىرجەم ئۆتكۈزمەكچى بولغان ئويىنىڭ بەربات
بولغانلىقىدىن غەزەپلىنىپ، قالغان ئۆمرىنى قانداق ئۆتكۈ-
زۈش توغرۇلۇق غەم - ئەندىشىگە چۆكۈپ، ئورنىدىن چىق-
قان پېتى بېشى قايغان، پۇتى تايغان تەرەپكە يول ئاپتۇ.
بوۋاي شۇ ماڭغىنىچە تاكى كەچ كىرىپ، تاڭ ئاتقۇچە مې-
ڭىپتۇ، تاڭ ئاتقاندا بىر يايلاققا چىقىپ قاپتۇ. ئۇ يەنە
بېشىنى ساڭگىلىتىپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا
ئالدىدىن بىرى:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، بوۋا، سەپىرىڭىز قايان؟ —
دەپ سالام بېرىپتۇ. بوۋاي بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىغۇدەك بول-

سا، ئالدىدا ئون بەش - ئون ئالتە ياشلاردىكى بىر بالا قول قوشتۇرۇپ تۇرغۇدەك. بوۋاي بالىنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئېلىپ:

— ئوغلۇم، سەپىرىمنىڭ قايان ئىكەنلىكىنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، — دەپتۇ مەيۈسلىنىپ. بوۋاينىڭ بىچارە قىيا-پىتىنى كۆرگەن بالىنىڭ بوۋايغا ئىچى ئاغرىپ:

— بۇ دەشت - باياۋاندا يۈرۈشىڭىزگە نېمە سەۋەب بولدى، بوۋا؟ — دەپ كوچىلاپ سوراپتۇ. بوۋاي بالىنىڭ سوئالىغا ئېغىر بىر ئۇھ تارتىۋېتىپ:

— ئۆزۈڭ كىمسەن، بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سوئال بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ. بالا:

— مەن پادىشاھنىڭ مالچىسى، — دەپ جاۋاب بېرىپ-تۇ. بوۋاي بالىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ، بالىنى ئۆز ھاجىتىد-دىن چىقالمايدىكەن دەپ ئويلاپ:

— يولۇمنى توسما، ئۆز يولۇمغا كېتىۋېرەي، — دەپ ئالدىغا قاراپ مېڭىپتۇ. بالا بوۋاينىڭ بۇنداق نام - نىشانسىز مېڭىپ، بىرەر خېيىمخەتەرگە يولۇقۇپ قېلىشىدىن ئەنسى-رەپ، بوۋاينىڭ پېشىگە ئېسىلىپ:

— كونىلار: «بىر چوڭنىڭ گېپىنى ئاڭلا، بىر كى-چىكنىڭ» دەپتىكەن. نېمىلا بولسا باشلىرىغا كەلگەن دەردنى ئېيتىپ باقسىلا، — دەپتۇ. بوۋاي بالىنىڭ ئورۇنلۇق سۆز-لەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ يەنە تەرسالىق قىلغۇسى كەلمەي، بۇ تەرەپكە يول ئېلىپ كېلىشىدىكى سەۋەبنى سۆزلەپ بېرىپ-

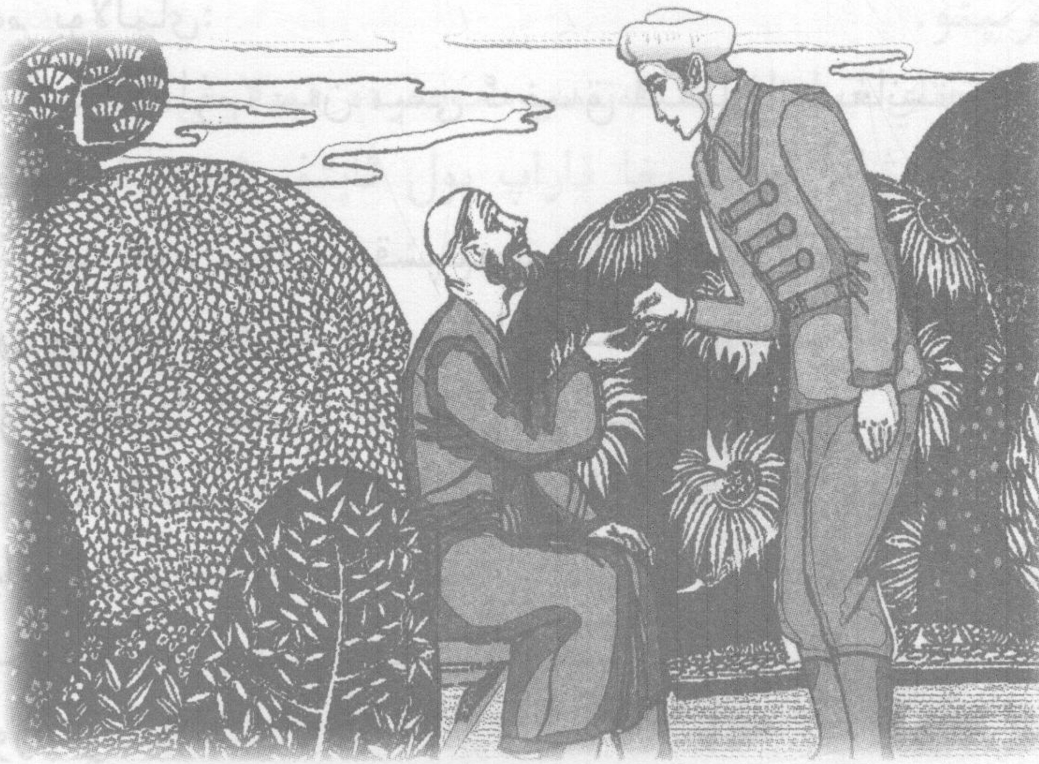

تۇ ھەم ئەقىل تېپىپ، پادىشاھنىڭ قول ئاستىدىكىلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋېلىپ خەلقنى ئەخمەق قىلىپ ئوي-ناۋاتقانلىقىنى ئېچىپ تاشلاپ، ئىنئامنى ئېلىپ، قالغان ئۆمرىنى خاتىرجەم ئۆتكۈزمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتىپ:

— بۇ سەپىرىم ئەقىل تېپىش ئۈچۈن، — دەپتۇ. بالا بوۋاينىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

— ۋاي - ۋۇي، بوۋا، شۇنىڭغىمۇ غەم قىلىپ كەتكەن بارمۇ؟ ئۇ ئادەتتىكىلا بىر ئىشكەنغۇ، — دەپتۇ. بوۋاي با-لىنىڭ سۆزىگە بىر ئىشىنىپ - بىر ئىشەنمەي تۇرۇپ قاپتۇ. بۇ چاغدا بالا:

— بوۋا، ئەگەر باشقا زۆرۈر ئىشلىرى بولمىسا، بۈگۈن مېنىڭكىدە مېھمان بولسىلا، قالغان ئىشنى مەسلىھەت بى-لەن بىر ئىش قىلارمىز، — دەپتۇ. بوۋاي يەنىلا خاتىر-

جەم بولالماي:

ــ ئوغلۇم، سەن مېنى ئەخمەق قىلماقچىمۇ ئەمەسمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ ياق، بوۋا، مەقسەتلىرى راستتىنلا شۇنداق بولىدىغان بولسا، مەن مۇرادلىرىغا يەتكۈزەي، ــ دەپتۇ بالا. بوۋاي بالىغا تېخىمۇ ئىشەنگۈسى كەلمەي:

ــ ئەگەر شۇ ئىش راستتىنلا سېنىڭ قولۇڭدىن كەلسە، نېمە ئۈچۈن ھېكايە ئېيتىپ پادىشاھتىن ئىنئام ئالماي، قوي بېقىپ جاپا چېكىپ يۈرىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بالا:

ــ بۇنىڭ سەۋەبى: بىرىنچىدىن، مەن قوي بېقىۋاتىمەن، مەن ئۇ يەرگە كەتسەم، قويلارغا قارايدىغان ئادەم يوق. ئىككىنچىدىن، مەن ئارتۇقچە بايلىققا قىزىقمايمەن. كونىلار: «ئارتۇقچە دۇنيا ئۆزۈڭگە دۈشمەن» دەپتىكەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بوۋاي بالىنىڭ جاۋابىغا قايىل بوپتۇ ھەم:

ــ قولۇڭدىن كەلسە، شۇ ئىنئامنى ئېلىپ يېتىم ـ يېسىر، تۇل خوتۇنلارغا ئۈلەشتۈرۈپ بەرسەڭ بولمامدۇ؟ ــ دەپتۇ.

بالا بوۋاينىڭ تەكلىپىگە قوشۇلۇپتۇ. بۇ چاغدا بوۋاي يەنىلا خاتىرجەم بولالماي:

ــ ئوغلۇم، سەن زادى قانداق قىلماقچى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بالا ئۆز كۆڭلىگە پۈككەنلىرىنى بوۋايغا سۆزلەپ

بېرىپتۇ.

بوۋاي بىلەن بالا ئەتىسى سەھەردە قويلارنى ھەيدىگىنىچە پادىشاھ ئوردىسىغا قاراپ يول ئاپتۇ. ئوردا ئالدىغا كەلگەندە ياساۋۇللار ئۇلارنى توسۇپ:

— سىلەر نېمە ئادەملەر؟ — دەپ سوراپتۇ. بوۋاي بىلەن بالا:

— بىز پادىشاھقا يالغان ھېكايە ئېيتىپ بەرگىلى كەلگەن ئادەملەر، — دەپ، كېلىشتىكى مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. ياساۋۇللار قويلىرىنى قويۇپ كىرىشنى ئېيتىپتۇ. بالا:

— بۇ پادىشاھنىڭ قويى. مەن يىلدا ئاران بىر ئانا - بالا قويغا ئىشلەيمەن، ئەمما ئۇنىمۇ ئالالمايمەن. چۈنكى، بىرەر قوي يىتىپ كەتسە ياكى بۆرە يەپ كەتسە ھەققىمنى بەرمەيدۇ. پادىشاھ ئەنە شۇنداق رەھىمسىز. ئەمدى قويلارنى بۇ يەرگە قويۇپ قويسام قويلار يوقاپ كەتسە، بىر ئۆمۈر بىكارغا ئىشلىمەي. كىرىپ، مەن دېگەننى پادىشاھقا ئېيتىپ بېقىڭلار، — دەپتۇ.

ياساۋۇل پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ سالام قىلىپ بولغاندىن كېيىن، قويچىنىڭ ئېيتقانلىرىنى يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ راست دەي دېسە، باشقىلارنىڭ ئالدىدا رەھىمسىز ئاتىلىپ قېلىشنى نومۇس بىلىپ، ئويلىمىغان يەردىن كەلگەن بۇ زەربىدىن تېگىرقاپ، ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا:

— يالغان، — دەپ ۋارقىراپ سېپتۇ ھەم بالىنىڭ

قويلارنى ھەيدەپ كىرىشكە رۇخسەت قىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئىچى تار ئۇلۇغ قول ۋەزىر:

— ئوردىغا قوي ھەيدەپ كىرسە قانداق بولغىنى؟ — دەپتىكەن، پادىشاھ:

— ئۇ ماڭا تولىمۇ سادىق ئوخشايدۇ، ئەگەر شۇنداق بولمىغان بولسا، قويلارنى جاڭگالدا تاشلاپ كەلگەن بولاتتى، — دەپتۇ.

ياساۋۇل چىقىپ، بوۋاي بىلەن بالىغا كىرىشكە ئىجازەت بېرىلگەنلىكىنى يەتكۈزۈپتۇ. قويچى بالا ئۇنىڭدىن:

— پادىشاھ نىمە دېدى؟ — دەپ سوراپتۇ. ياساۋۇل:

— پادىشاھ «يالغان» دەپ ۋارقىراپ كەتتى، — دەپ، بولغان ئەھۋالنى ئەينەن ئېيتىپتۇ.

بالا قويلىرىنى ھەيدەپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن، كېلىشتىكى مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا ئىجازەت بېرىپ:

— قېنى، ھېكايەڭنى باشلا، — دەپتۇ. بۇ چاغدا بالا:

— پادىشاھئالەم، سىلىگە گۇۋاھچىلار تەييار ئىكەن، ئۇلار يالغاننىمۇ راستقا ئايلاندۇرۇشىدۇ. شۇڭا، بىزگىمۇ گۇۋاھچى بولۇش ئۈچۈن شەھەر پۇقرالىرىدىن يىغىپ بەرسىلە، — دەپتۇ. پادىشاھ پەرمان قىلىپ، ئوردىغا نۇرغۇن پۇقرالارنى يىغدۇرۇپ ئەكەپتۇ. بالا يەنە:

— پادىشاھىم، ئارىلىقىمىز يىراق بولۇپ قالدى. گەپنى ئېنىق ئاڭلىماي قالدىلا، شۇڭا يانلىرىدا ئولتۇرغانلار-

دىن ئىككىسى بىزنىڭ ئورنىمىزدا تۇرۇپ قويلارنى توسۇپ تۇرسۇن، — دەپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بولۇپ، يېنىدىكى ئادەمدىن ئىككىنى قويلارنى توسۇپ تۇرۇشقا بۇيرۇپتۇ.

قويچى بىلەن بوۋاي پادىشاھنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئاپتۇ. ئۇلار كېلىشىۋالغىنى بويىچە بوۋاي ھېكايىسىنى باشلاپتۇ:

«مەن ئەسلىي بىر زەردار باي ئىدىم، دۇنيالىقتا ئۈچ ئوغۇل يۈزى كۆردۈم. ئۇلار ئەقىلغا كىرگۈچە يېمىگەننى يېگۈزۈپ، كىيمىگەننى كىيگۈزۈپ باقتىم. ئەقىلغا كىرگەندە، مەندىن كېيىن قالسا ئەل ئىچىدە خار بولۇپ قالمىسۇن دەپ، بىساتىمنىڭ تەڭ يېرىمىنى خەجلەپ ئۇلارنى ئوقۇتتۇم. ئۇلار بىلىمدە كامالەتكە يەتتى. لېكىن، مەن ئوغۇللىرىمنى ئۇنداق رەھىمسىز، ئىنساپسىز، قارا نىيەت بولار، دەپ ئويلىمىغانىكەنمەن. ئۇلار ئوقۇشنى تاماملاپ، ماڭا ھاجىتى چۈشمەيدىغانلىقىنى بىلىشتىمۇ، قانداق، بىر كۈنى ئۇلار مېنىڭ ئالدىمغا كىرىپ:

— ئاتا، ئۆمۈرلىرى بىر يەرگە بېرىپ قالدى. كۆزلىرىنىڭ ئوچۇقىدا مال ـ مۈلۈكنى بىزگە تەڭ ئۈلەشتۈرۈپ بېرىپ، بىزنىڭ كېيىنلىكىمىزدىن خاتىرجەم بولمامدىلا، بىز سىلىنى يەنە ئوخشاشلا كۈتىمىز، — دېدى. مەن ئۇلارغا ئىشىنىپ دېگىنىنى قىلدىم. ئاردىن ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇلار كەلمەس بولدى. مەن، ئۇلار بىتاب بولۇپ قالغان بولسا، مېنى يوقلاپ كېلەلمەي قالغان ئوخشايدۇ، دەپ چوڭ

ئوغلۇمنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇنىڭ ئىشكىنى قاقتىم. ئۇ ئىشكتىن بېشىنى چىقىرىپ:
— ماڭ كەت، دىۋانە، ساڭا بېرىدىغان كۆيۈك نېنىم يوق، — دەپ ئىشكنىڭ ئالدىدىن ھەيدىۋەتتى. مەن بۇ ئەلەمدىن يەرگە كىرەي دېسەم يەر قاتتىق، ئاسمانغا چىقاي دېسەم ئاسمان يىراق كېلىپ، كىچىك ئوغۇللىرىمنى ئىزدەپ باردىم. ئۇلار ئاكىسىدىنمۇ ئۆتەر ئىنساپسىز ئىكەن. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن مەن ئىگە - چاقىسىز قېلىپ، سەرسان - سەرگەردان بولۇپ يۈرىمەن. خۇدا، مېنىڭ بېشىمغا سالغان كۈننى باشقا بەندىسىنىڭ بېشىغا سالمىسۇن» دەپ سۆزىنى توختىتىپتۇ. پادىشاھ:
— شۇ ئوغۇللىرى ھازىرمۇ بارمۇ، نېمە ئىش قىلىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.
— بار، ئۇلار پادىشاھنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەيدۇ، — دەپتۇ بوۋاي.
— كىملەر ئۇ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ. بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ:
— چوڭ ئوغلۇم مانا بۇ ئوڭ قول ۋەزىر، قالغان ئىككىسى ئەنە قويلارنى توسۇپ تۇرغانلار شۇ، — دەپتۇ. بۇ ھېكايىنى ئاڭلاپ ئوڭ قول ۋەزىرنىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ:
— بۇ ئۆلمىگەن قېرى يالغان ئېيتىپ، بوھتان چاپلاۋاتىدۇ. مېنىڭ بۇنداق ئاتام يوق! — دەپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىپتۇ. قوي توسۇپ تۇرغانلارمۇ بوۋاي-

نىڭ يالغان ئېيتقانلىقىنى دەپ چالۋاقاپ كېتىپتۇ. بۇ چاغدا بوۋاي:

— خوش، ۋەزىر ئەزەم، يالغانغا قايىل بولدىلىمۇ؟ ئاچچىقلىرىنى بېسىۋالسىلا، — دەپتۇ. ۋەزىرنىڭ تىلى تۇتۇلۇپتۇ.

نۆۋەت قويچى بالىغا كەپتۇ. ئۇ ھېكايىسىنى باشلاشتىن ئىلگىرى، پادىشاھتىن:

— پادىشاھئالەم، ھەربىر يالغان ھېكايە ئۈچۈن قىلغان ۋەدىلىرىنى ئادا قىلسىلا، مەن ھېكايەمنى باشلاي، بولمىسا بوۋامغا تەئەللۇق ئىنئامنى بەرسىلە، كېتىۋالايلى، — دەپتۇ. پادىشاھ بالىنىڭ تەلىپىگە قوشۇلۇپتۇ. بالا ھېكايىسىنى باشلاپتۇ:

— مەن ئاتام بىلەن ئانامدىن ئۈچ ياش چېغىمدا

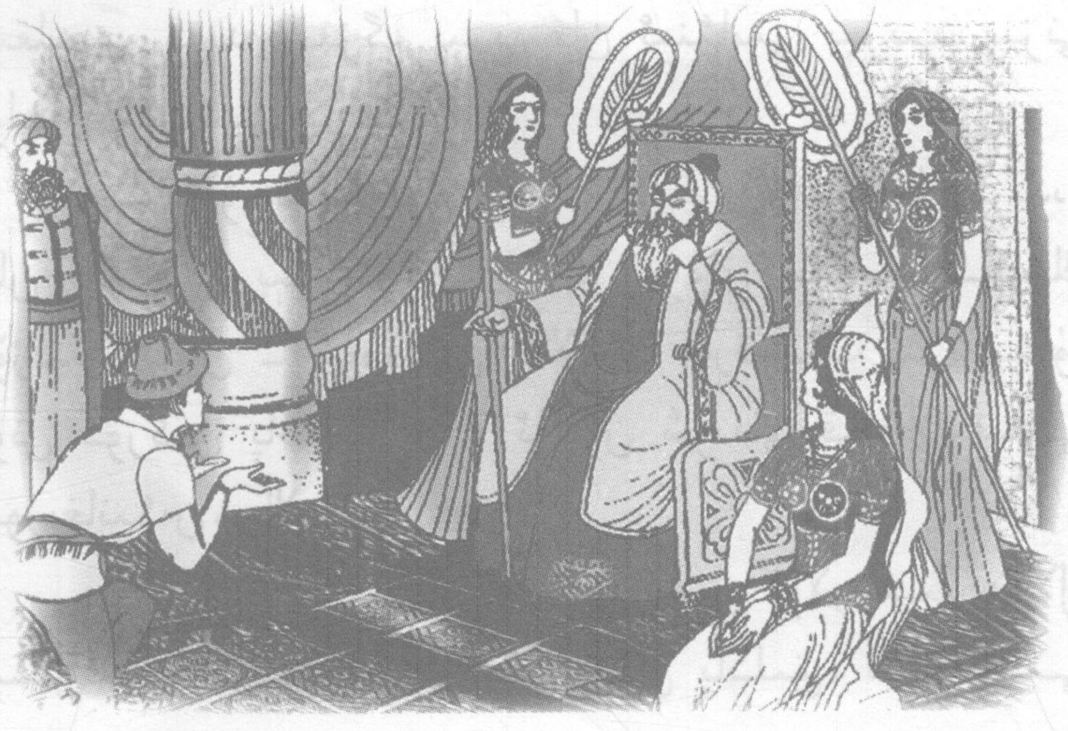

يېتىم قالغان، شۇ كۈندىن باشلاپ قوي بېقىشقا باشلىدىم. هازىر قىرىق بەش يىل بولدى، بۇ جەرياندا مەن ھەقسىز ئىشلەپ كېلىۋاتىمەن، — دېيىشىگە، پادىشاھ:

— يالغان، سەن ئەمدى ئون بەش ياشقا كىرىپ، مەندىن قىرىق بەش يىلنىڭ ھەققىنى ئالماقچى بولۇۋاتامسەن؟ ! مەن ساڭا ھەق بەرگەن، ئۇ ھەقلەر ئۆزۈڭنىڭ يوقاتقان قويلىرىڭنىڭ ئورنىغا تۇتۇپ قېلىندى. سەن بۇنى يالغان سۆزلەپ يوقىقا چىقارماقچى بولۇۋاتىسەن ! — دەپتۇ. ئەتراپتىكىلەر پادىشاھنىڭ قىلمىشىنى راست دېيىشكە پېتىنالماي، ھەممىسى تەڭلا:

— يالغان، پادىشاھقا بوھتان چاپلاۋاتىدۇ، — دەپ ۋارقىراپتۇ. شۇ چاغدا بالا:

— پادىشاھئالەم، بوۋام بىلەن ئىككىمىزنىڭ ھېكايىسىنىڭ يالغانلىقىنى ئۆزلىرىمۇ، ئەتراپتىكىلەرمۇ تەستىقلىدى. ئەمدى بىزگە بېرىدىغان ئىنئامنى بېرىپ، بىزنى يولغا سېلىۋەتسىلە، — دەپتۇ.

پادىشاھ ۋەدىسىگە ئاساسەن، بالا بىلەن بوۋايغا بېرىدىغان ئىنئامنى بېرىپتۇ. بالا بىلەن بوۋاي شۇ سورۇننىڭ ئۆزىدە ئالتۇن - كۈمۈشنى خالايىققا تارقىتىپ بېرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلغانلىقىنى سورىغانىكەن، بالا:

— بۇ ئالتۇن - كۈمۈشلەر ئەسلىي ئۇلارنىڭ ھالال نېسىۋىسى ئىدى. سىلى دىللىرىدىن پاكلىق، ساپلىقنى

يوقتتىپ، پۇقرالارنى ئالداشقا يۈزلەندىلە. بۇنىڭدىن كېـ
يىن، ئۆز ئەقىللىرى بويىچە ئىش كۆرۈشلىرىنى ئۆتۈنـد
مەن، ــ دەپ پادىشاھنىڭ سىرىنى ئېچىۋېتىپتۇ. بۇنىڭ
بىلەن پادىشاھ يامان غەرەز بىلەن ئەقىل كۆرسىتىپ ئىشـ
نى بۇزغان ئوك قول ۋەزىرنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىپ
يېتىپ، ئۇنى دارغا ئېسىپتۇ، قويچى بالىنى ئوڭ قول
ۋەزىرلىككە تەيىنلەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يۇرت يەنە ئەسـ
لىي ئىزىغا چۈشۈپ، ئەلمۇ خاتىرجەم بوپتۇ. پادىشاھمۇ
پاراكەندە بولماي ياخشى ھېكايىلەرنى ئاڭلاپ، خاتىرجەم
ياشاپ كېتىپتۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «يالغاننى ئېيتىد
ۋەرسە راستقا ئايلىنىدۇ» دېگەن گەپ شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

قەلەندەرنىڭ پادىشاھ بولۇشى

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ بولغانىكەن، ئۇ تولىمۇ زالىم ئىكەن، خەلقتىن ئالىدىكەنۇ، خەلققە ھېچ نەرسە بەرمەيدىكەن. پادىشاھ شۇنداق قىلىپ، بايلىق يىغىپ خەزىنىسىنى ئالتۇن - كۈمۈش، ياقۇت - مەرۋايىت بىلەن تولدۇرۇۋېتىپتۇ، خەلق ئاچ - زار، يىلىڭ - يۇپۇڭ يۈرۈۋېرىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ پادىشاھ تاجىنى كىيىپ، تەختكە چىقىپ ئولتۇرسا، بىر قەلەندەر ئوردا ئىچىگە كىرىپ كەپتۇ. پادىشاھ قەلەندەرگە سەدىقە بېرىپ ئوردىدىن چىقىرىۋەتمەكچى بولغانىكەن، قەلەندەر ئۇنىماي تۇرۇۋېرىپتۇ. پادىشاھ ھەيران بولۇپ، قەلەندەردىن سوراپتۇ:

— ھەي قەلەندەر، يەنە نېمىگە تۇرىسەن؟

قەلەندەر ئۈنچىقماپتۇ، پادىشاھ يەنە سوراپتۇ. قەلەندەر:

— مېنىڭ بىر ئارزۇيۇم بار ئىدى، بىراق بۇنى سىزگە دېيىشتىن قورقىمەن، — دەپتۇ. پادىشاھ قەلەندەرنىڭ ئارزۇسىنىڭ نېمىلىكىنى ئۇقۇشقا قىزىقىپ:

ــ قورقما، ئارزۇيۇڭنى دېگىن، ــ دەپتۇ. قەلەندەر يەنە:

ــ ئۆز بېشىمدىن قورقىمەن، ــ دەپتۇ. پادىشاھ قە-لەندەرنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كېچىپتۇ. پادىشاھنىڭ ۋە-دىسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قەلەندەر شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئارزۇ - ئارمىنى بولغىنىد-دەك، مېنىڭمۇ ئارزۇيۇم بار ئىدى، ئۇ بولسىمۇ، پادىشاھ بولۇپ، يۇرت سوراپ بېقىش. سىزگە مالال كەلمىسە، شاھ-لىقىڭىزنى قىرىق كۈنلۈك مۆھلەت بىلەن ماڭا بەرسىڭىز.

پادىشاھ ئويلىنىپ قاپتۇ، ئىچىدە، بۇ قەلەندەر نېمە قىلاركىن، بىر كۆرۈپ باقاي، دەپتۇ - دە، ۋەزىرلىرىنى يىغىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا خەت - توختام قىلىپ مۆھرىنى بېسىپ، پادىشاھلىقىنى قىرىق كۈنلۈك مۆھلەت بىلەن قە-لەندەرگە بېرىپتۇ. قەلەندەر شاھقا تەزىم قىلىپ، شاھلىق تاجىسىنى ئاپتۇ.

قەلەندەر شاھلىق تاجىسىنى كىيىپ، تەختكە چىققان كۈنلا، ئۆز تەۋەسىدىكىلەرگە: «قىرىق كۈنگىچە ئوچاقتا ئوت قالمايسىلەر، بۇنىڭغا مۇخالىپ ئىش قىلساڭلار، گۇناھىڭلاردىن ھەرگىز ئۆتمەيمەن. بارلىقىڭلار يىغىلىپ ئوردىغا كېلىسىلەر» دەپ جاكارلاپتۇ. يېڭى شاھنىڭ ئەمرى يۇرت ـ يۇرتقا تارقىلىپتۇ. پۇقرالار پادىشاھنىڭ ئەمرىنى ۋاجىپ بىلىپ، ئوت قالماپتۇ، ھەممىسى يىغىلىپ سەپ ـ سەپ بولۇپ ئوردىغا كەپتۇ. پادىشاھلىق تاجىنى كىيگەن قەلەندەر نۇرغۇن مال سويۇپ، قازان ئېسىپ، ھەممە كىشىنى قىرىق كۈنگىچە تازا مېھمان قىپتۇ، خەزىنىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، ئۇلارغا ئالتۇن ـ كۈمۈش، ياقۇت ـ مەرۋايىتلارنى تارقىتىپ بېرىپتۇ.

قىرىق كۈن توشقان كۈنى ھېلىقى زالىم پادىشاھ يېڭى شاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ، توختامنى كۆرسىتىپ:

— قىرىق كۈن توشتى، ۋەدە بويىچە پادىشاھلىقىمنى قايتۇر، — دەپتۇ. يېڭى پادىشاھ:

— شاھلىقنى قايتۇرۇش ـ قايتۇرماسلىقنى پۇقرالاردىن سورايلى، — دەپ كونا پادىشاھنى باشلاپ، ئوردا ئەتراپىغا يىغىلغان كىشىلەرنىڭ ئالدىغا چىقىپ سورىغانىكەن، كۆپچىلىك: «يېڭى پادىشاھىمىز ئادىل ئىكەن، پادىشاھ بولۇۋەرسۇن!» دەپ چۇرقىرىشىپتۇ. كونا پادىشاھ قىيقاس ـ چۇقان ئىچىدە ئوردىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. قەلەندەر يەنە پادىشاھ بولۇپ يۇرتنى ئادىل سوراپتۇ.

پەملىك رەسسام

ئۆتكەن زاماندا بىر شەھەرنىڭ بىر پادىشاھى بار ئىد-
كەن. ئەمما ئۇ تولىمۇ ئىسكەتسىز ئىكەن. ئۇنىڭ سول پۇ-
تى ئوك پۇتىدىن كالتە بولۇپ، يول يۈرسە ئاقساپ، دىڭ-
گوسلاپ ماڭىدىكەن، سول كۆزى جىرتاق بولۇپ، قارىسا
خۇددى بىرنەرسىنى پەملەۋاتقان ياكى ئۆلچەۋاتقان كىشىدەك
ھەمىشە قىسىلىپ تۇرىدىكەن.

بىر كۈنى پادىشاھ ئۆزىنىڭ رەسىمىنى سىزدۇرۇپ
ئاسماقچى بوپتۇ ۋە پەرمان چۈشۈرۈپ، ئۆز تەۋەسىدىكى
داڭلىق، ئۇستا رەسساملارنى ئوردىغا ئەكېلىشكە پەرمان
چۈشۈرۈپتۇ. كۆپ ئىزدىنىشلەر ئارقىلىق، پادىشاھنىڭ يا-
ساۋۇللىرى ئۈچ داڭلىق رەسسامنى تېپىپ ئوردىغا ئەكەپ-
تۇ. پادىشاھ رەسساملارنى كۆرگەندىن كېيىن:

— مەن ئۆز رەسىمىمنى سىزدۇرۇپ ئاسماقچىمەن،
شۇڭا سىلەرنى بۇ يەرگە چاقىرتىپ كەلدىم. شەرتىم شۇ-
كى، ئالىدىغان يېرىمۇ، سالىدىغان يېرىمۇ يوق، ئەينەن،
چىرايلىق بولسۇن. ئەگەر بۇ شەرتكە خىلاپلىق قىلساڭلار،

كاللاڭلارنى تېنىڭلاردىن جۇدا قىلىمەن! ئەگەر قايسىڭلار-نىڭ سىزغىنى ماڭا يارىسا، چوڭ مۇكاپاتقا مۇيەسسەر بو-لىسىلەر، — دەپتۇ.

رەسساملار ماقۇللۇق بىلدۇرۇپ، قەغەز، قەلەم، سىياھ، كېتەرلىك نەرسىلەرنى تەييارلاشقا كىرىشىپتۇ. ئالدى بىلەن بىر رەسسام پادىشاھنىڭ رەسىمىنى پۈتتۈرۈپتۇ. رەسسام پادىشاھنى سول پۇتىدىن ئۇڭ پۇتى كالتە، سول كۆزىنى جىرتاق قىلىپ ئەينەن سىزغانىكەن، پادىشاھ ئۆز رەسىمى-نى كۆرگەندىن كېيىن ئاچچىقلىنىپ چاچلىرى تىك تۇ-رۇپتۇ، قۇلاقلىرى قىزىرىپ دىڭگىيىپتۇ، غەزەپتىن چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپتۇ ۋە رەسسامغا قاراپ:

— سەن ئىپلاس مېنى ھاقارەتلەپسەن، مەن مۇشۇنداق سەتمۇ؟! — دەپ رەسسامغا ھۆرپىيىپتۇ. رەسسام قورققى-نىدىن لام - جىم دېيەلمەي قاپتۇ.

— جاللات! — دەپ ۋارقىراپتۇ پادىشاھ يانغا قاراپ.

— لەببەي، تەقسىر، قىلىچلىرىمىز قانسىرىغان! — دەپ، قوللىرىغا قىلىچ ۋە پالتا تۇتقان تۆت جاللات ھازىر بوپتۇ. پادىشاھ جاللاتلارغا ھېلىقى رەسسامنىڭ كاللىسىنى ئېلىشنى بۇيرۇپتۇ. شۇ يەردىلا جاللاتلار پادىشاھنىڭ ئەم-رىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ.

بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئەس - ھوشىنى يوقاتقان ئىك-كىنچى رەسسام ئۆز كۆڭلىدە، پادىشاھنى ئەينەن سىزسام، مېنىمۇ ئۆلتۈرمىسۇن، چىرايلىقراق قىلىپ سىزسام، بەل-

كىم ئامان قالارمەن، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، پادىشاھنىڭ ئىككى پۇتىنى تەڭ ۋە كۆزلىرىنى راۋۇرۇس، چىرايلىق قىلىپ سىزىپتۇ ۋە رەسىمنى پادىشاھقا كۆرسىتىپتۇ. پادىشاھ رەسىمنى كۆرۈپ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلەپتۇ ـ دە:

ــ مەن ساڭا نېمە دېگەنىدىم، مۇناپىق، ئالدامچى! سەن مېنىڭ شەرتىمنى بۇزدۇڭ، سەنمۇ ئۆلۈمگە مەھكۇم! ــ دەپتۇ ـ دە، جاللاتلىرىغا بۇيرۇپتۇ. جاللاتلار ئۇنىڭ كاللىسىنىمۇ دەرھال تېنىدىن جۇدا قىپتۇ.

ئۈچىنچى رەسسام چۆچۈپ تېپىرلاپ قاپتۇ ـ دە، ئويلىنىشقا باشلاپتۇ. ئۇ، پادىشاھ ئەينەن سىزسىمۇ ئۆلتۈرسە، چىرايلىق قىلىپ سىزسىمۇ ئۆلتۈرسە، قانداق سىزىش

كېرەك؟ دەپ ئويلاپتۇ ۋە تەۋەككۇل دەرياسىغا ئۆزىنى تاشلاپ شۇنداق رەسىم سىزىپتۇكى، رەسىمدە، پادىشاھ ئوۋ قىلىشقا چىققاندا ئالدىغا بىر كېيىك ئۇچرىغان بولۇپ، پادىشاھ كېيىكنى ئېتىش ئۇچۇن قولىغا مىلتىقىنى ئې-لىپ، سول پۇتىنى بىر قورام تاشنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، سول كۆزى قىسىلغان ھالدا، ئوڭ كۆزى بىلەن كېيىكنى قارىغا ئېلىپ ئېتىشقا ھازىرلانغان قىياپەتتە تۇرۇپتۇ. بۇ-نىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ سول پۇتىنىڭ كالتىلىقى ۋە سول كۆزىنىڭ قىيسىقلىقى مەلۇم بولماي، رەسىم ئىنتايىن تە-بىئىي ھالدا گۈزەل چىقىپتۇ. بۇنى پادىشاھ كۆرۈپ ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپتۇ ۋە:

— مانا بۇ ھەقىقەتەن جايىدا بوپتۇ، — دەپتۇ.

پادىشاھ رەسسامغا نۇرغۇن ئىنئام بېرىپ يولغا ساپتۇ.

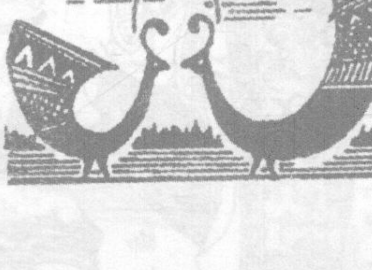

ئانار

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادشاھ ئۆتكەنىكەن. بىر كۈنى پادشاھ ئوۋغا چىقىپتۇ. كۈن ئىسسىق بولغانلىقتىن ئۇسساپ كېتىپ بىرەر ئادەم بار جاينى ئىزدەپ ماڭغانىكەن، يولى بىر باغقا توغرا كەپتۇ. پادشاھ ئۇسسۇزلۇق تېپىشقا ئالدىراپ، باغ ئىگىسىنىڭ ئىشىكىگە كېلىپ ئاتتىن چۈشمەي:

— ئۆيدە كىم بار؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— مەن بار، — دەپ بوۋاي ئىشىكنى ئېچىپ چىقىپتۇ، قارىسا، بىر ئاتلىق ھەيۋەتلىك ئادەم تۇرغۇدەك. بوۋاي سالام قىپتۇ. ئاتلىق سالامغا جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا:

— ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرغۇدەك نەرسەڭ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. بوۋاي:

— بار، تەقسىر، — دەپ ئىككى تال ئانارنى ئاچىقىپ بېرىپتۇ. پادشاھ ئانارنى يەپ بولغاندىن كېيىن، مەن بۇ يۇرتنىڭ پادشاھى تۇرسام، بۇنداق تاتلىق ئانار مېنىڭ بېغىمدا يوق، بىر گادايىنىڭ بېغىدا بولۇشى ماڭا نومۇس

ئەمەسمۇ؟ ! توختا، بۇ ئانارنى بېغىمغا كۆچۈرۈپ ئەكەتمە-
سەم ! دېگەن ئويغا كەپتۇ. ئاڭغىچە ئۇسسۇزلۇقى يەنە قوز-
غىلىپتۇ، يەنە ئانار تەلەپ قىپتۇ. بوۋاي ئىلگىرىكى ئانا-
ردىن يەنە ئىككىنى ئاچىقىپ بەرگەنىكەن، يېسە ئىككى-
لىسى ئاچچىق، ئېغىزغا ئالغۇسىز بىرنەرسە بولۇپ
چىقىپتۇ. پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:
— نېمىشقا ھېلىقى ئاناردىن ئاچىقمىدىڭ؟ — دېگە-
نىكەن، بوۋاي:
— تەقسىر، ھازىر ئۈزلىرى يېگەن شۇ ئاناردىن ئا-
چىقتىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.
— ئۇنداق بولسا، ھېلىقى ئانار نېمىشقا تاتلىق، بۇ
نېمە ئۇچۇن ئاچچىق؟
— مېنىڭدە پەقەت بىر تۈپلا ئانار بار، ھەر ئىككى
قېتىم ئېلىپ كەلگىنىم شۇ ئاناردىن.
— يالغان ئېيتمىساڭچۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ غەزىپىگە
چىدىيالماي.
— ئۇنداق بولسا، ئەيىب مەندە ئەمەس، ئۆزلىرىدە،
ئۆزلىرىنىڭ نىيىتى بۇزۇلغان.
— سەن نەدىن بىلىسەن؟
— كىمنىڭ نىيىتى بۇزۇلسا، ھەرقانداق تاتلىق نېمە شۇ
كىشىگە ئاچچىق تېتىيدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بوۋاي.
پادىشاھ بوۋاينىڭ دانىشمەنلىكىگە ھەيران قېلىپ،
ئۆزىنىڭ نىيىتىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بوپتۇ.

ئالتۇنچى بوۋاي

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن. ئۇ ناھايىتى رەھىمسىز، زالىم پادىشاھ بولۇپ، كېچە - كۈندۈز ئەيش - ئىشرەت بىلەن ئۆتىدىكەن. دۆلەت خارابلىشىپ، خەلق تۇرمۇشى كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىپتۇ ۋە بارا - بارا ئۇن ئۆيدە بىر قازان قاينىيالمىغۇدەك دەرىجىگە يېتىپتۇ. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، پادىشاھ ئەمەلدارلىرى سىلىق دەپ خەلقنىڭ بېشىدىن كەتمەيدىكەن.

زۇلۇمغا چىدىمىغان شەھەر خەلقى بىر كۈنى يىغىلىپ مەسلىھەت قىپتۇ. بەزىلەر:

— پادىشاھ ئەيش - ئىشرەت بىلەنلا بولۇپ، بىزنىڭ ئەھۋالىمىزدىن خەۋەرسىز قالماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەھۋالىمىزنى بايان قىلىپ، ئالۋان - ياساقنى يەڭگىللىتىش ھەققىدە ئىلتىماس قىلايلى! — دەپتۇ. بۇ پىكىر كۆپچىلىككە يېقىپ، شۇنداق قىلماقچى بوپتۇ. شۇ چاغدا توپ ئىچىدىن بىر دانا بوۋاي چىقىپ مۇنداق دەپتۇ:

— سىلەر پادىشاھ بىلمەستىن شۇنداق قىلىۋاتىدۇ،

دەۋاتىسىلەر، بۇ گېپىڭلار توغرا ئەمەس. پادىشاھ بىلمەيدۇ ئەمەس، بىلىپ تۇرۇپ شۇنداق قىلىۋاتىدۇ. بىز ئىلتىماس قىلماي، بىر پەم بىلەن پادىشاھنى قاپقانغا چۈشۈرەيلى. مەن بىر چارە ئويلاپ تاپتىم.

— ئۇ قانداق چارە؟ — دەپتۇ كۆپچىلىك.

— ماڭا بىرئاز ئالتۇن يىغىپ بېرىڭلار. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ خەزىنىسىدىكى بارلىق ئالتۇننى سىلەرگە بۆلۈپ بېرىمەن.

— ئالتۇننى نېمە قىلىسەن؟ — دەپتۇ كۆپچىلىك ئىشەنمەي.

— بۇ مېنىڭ ئۆز ئىشىم، سىلەر ماڭا ئالتۇننى يىغىپ بەرسەڭلارلا بولدى، قالغىنىنى ئۆزۈم توغرىلايمەن، — دەپتۇ بوۋاي.

كۆپچىلىك بوۋايغا ئىشىنىپ، مىڭ بىر جاپا بىلەن ئۈچ پۇت ئالتۇن يىغىپ بېرىپتۇ. بوۋاي ئالتۇننى ئالغاندىن كېيىن، پادىشاھ ئوۋغا چىقىدىغان يول ئۈستىدە بىر قۇملۇق بار ئىكەن، شۇ قۇملۇققا بېرىپ، ئالتۇننىڭ ئازراقىنى قۇمغا چېچىۋېتىپ قۇمنى تاسقاپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا پادىشاھ ئۆز لەشكەرلىرى بىلەن شەھەردىن چىقىپ كەپتۇ. پادىشاھ بوۋاينىڭ يېنىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئىشىغا ھەيران بولۇپ سوراپتۇ:

— بۇ يەردە نېمە قىلىۋاتىسەن؟

— ۋاي پادىشاھىئالەم، «ھۈنەرۋەن ئۆلمەس، ھۈنەرسىز

كۆكەرمەس» دەپتىكەن، ھۈنەر قىلىۋاتىمەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بوۋاي. پادىشاھ بۇ جاۋابنى ئاڭلىغاندىن كېيىن تېخىمۇ ھەيران بولۇپ:

ــ بۇ قۇملۇقتا قانداق ھۈنەر قىلىسەن؟ ــ دەپتۇ.

ــ مېنىڭ ھۈنىرىم ناھايىتى ئېسىل ھۈنەر، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بوۋاي، ــ مانا بۇ قۇملۇقتا ھەر پەيشەنبە كۈنى ئالتۇن تېرىپ قويۇپ كېتىمەن، ھەر جۈمە كۈنى ھوسۇلىنى يىغىۋالىمەن.

پادىشاھ بۇ گەپكە ئىشەنمەي:

ــ قېنى، ئالتۇننى قانداق يىغىشىڭنى ماڭا كۆرسەت-كىن، ــ دەپتۇ.

بوۋاي ئالتۇن چېچىپ قويغان قۇم دۆۋىلىرىنى تاسقى-غانىكەن، راستىنلا ساپسېرىق ئالتۇنلار غەلۋىرگە چىقىپ پادىشاھنىڭ كۆزلىرىنى ئالاق - جالاق قىلىۋېتىپتۇ. بوۋاي پادىشاھنىڭ خۇشال بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ پادىشاھئالەم، مېنىڭ ھۈنىرىم شۇنداق ياخ-شى ھۈنەر بولسىمۇ، ھازىر قولۇمدا دەسمايە يوق، ــ دەپتۇ. پادىشاھ بوۋاينىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، تەييار ئولجىغا ئىگە بولدۇمغۇ، دەپ ئويلاپ:

ــ ئۇنداق بولسا، ساڭا ئۇرۇقلۇق ئالتۇننى مەن بې-رەي، ئىككىمىز ئورتاق بولايلى، ــ دەپتۇ. بوۋاي پادىشاھ-نىڭ تەكلىپىنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ خوشلىشىپ كېتىپ قاپتۇ. ئەتىسى بوۋاي

پادىشاھتىن بىر پۇت ئالتۇن ئېلىپ، كېلەر جۇمە كۈنى ئىككى پۇت قىلىپ ئاپىرىپ بېرىپتۇ. بۇنىڭدىن پادىشاھ بەك مەمنۇن بولغان بولسىمۇ، لېكىن يەنە گۇماندا بولۇپ، يەنە بىر كۆرۈپ بېقىش نىيىتىدە ئىككى پۇت ئالتۇن بې-رىپتۇ. ئىككى پۇت ئالتۇن تۆت پۇت بولۇپ قايتىپ كەپ-تۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ بۇنىڭغا راستىنلا ئىشىنىپ، خەزىنىدىكى ئالتۇننىڭ ھەممىسىنى بېرىپتۇ. بوۋاي بۇ ئالتۇنلارنى ئالغاندىن كېيىن ھەممىسىنى خەلققە بۆلۈپ بېرىۋېتىپ، ئۆزى ناھايىتى خاپا ھالدا پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ بوۋايدىن نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ. بوۋاي يىغلامسىراپ:

— پادىشاھئالەم، تېرىغان ئالتۇننىڭ ھەممىسى قۇ-رۇپ كەتتى، — دەپتۇ. پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ، تەختىدىن يېرىم گەز ئىرغىپ كېتىپتۇ ۋە:

— مەن بۇنداق قۇرۇق گەپكە ئىشەنمەيمەن، قومدىمۇ ئالتۇن قۇرۇپ كېتەمدۇ؟ — دەپتۇ. بوۋاي پادىشاھنىڭ

غەزىپىگە پىسەنت قىلماستىن:

ــ پادىشاھى ئالەم، قۇمدا ئالتۇن ئۇنگەنگە ئىشىنىلايۇ، قۇرۇپ كەتكەنگە ئىشەنمەملا؟ بۇمۇ خۇدانىڭ بۇيرۇقى. زىرائەت دېگەنمۇ ھەمىشە بىر خىل بولىۋەرمەيدىغۇ؟ بۇنىڭدىن كېيىن ھوسۇلىمىز مول بولۇپ قالار، ــ دەپتۇ. پادىشاھ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي ئولتۇرۇپ قاپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، بوۋاي پادىشاھنى ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن قايىلغا چۈشۈرگەنىكەن.

چېچەن تاز

بۇرۇندىن بۇرۇن، ساقىلى ئۇزۇن، ئۆمرىدە ئوغۇل كۆرمىگەن بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. بۇ پادىشاھنىڭ ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، سۇمبۇل چاچ-لىق، قارا قاشلىق، قىلىقى تاتلىق بىرلا قىزى بار ئىكەن. پادىشاھ: «كىمكى مېنىڭ گېپىمگە گەپ، سوئالىمغا جاۋاب تېپىپ بېرەلىسە، قىزىمنى بېرىمەن، بولمىسا، كاللىسىنى ئالىمەن» دەپتۇ.

شەھەر - شەھەرلەردىن، يىراق يەرلەردىن نى - نى پادىشاھلارنىڭ شاھزادىلىرى، چېچەنلەرنىڭ چېچەنلىرى كېلىپ پادىشاھنىڭ سوئالىغا جاۋاب تېپىپ بېرەلمەي ئا-لەمدىن ئادا، جېنىدىن جۇدا بولۇپ كېتىپتۇ. خالايىقنىڭ ھەممىسى: «بۇ بىر بالا بولدى» دەپتۇ.

بۇ شەھەردە بىر ناۋاي بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئۈچ ئوغلى بار ئىكەن. بالىلىرىنىڭ ئىككىسى ساق، بىرى تاز ئىكەن. ساق ئوغۇللىرى بېرىپ پادىشاھقا گەپ تېپىپ بېرەلمەي

ئۆلۈپ كېتىپتۇ. بوۋاي بۇ ئىككى ئوغلىدىن ئايرىلىپ ھەر كۈنى ھەسرەت چېكىپتۇ. تاز بۇ ئەھۋالغا قاراپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. ناۋاي تاز ئوغلىغا غەزىپى كېلىپ كايىپتۇ. تاز يەنە كۈلۈپ:

— ئاچچىقلانماڭ، دادا، مەن پادشاھنىڭ گېپىگە گەپ، سوئالىغا جاۋاب تېپىپ، قىزنى سىزگە كېلىن قىلىپ بېرىمەن، — دەپتۇ ـ دە، دادىسىنىڭ ئۇنىمىغىنىغا ئۇنىماي پادشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. پادشاھ:

— ھە تاز، سەن نېمىگە كەلدىڭ؟ — دەپتىكەن، تاز:

— پادشاھىم، ئالدىلىرىغا مەنمۇ كېلىپ قالدىم. دەريانىڭ ئۇ قېتىغا تېرىق تېرىپ، بۇ قېتىدا تۇرۇپ ئورۇۋالدىم، — دەپ نەزم بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ. پادشاھ:

دەريايىڭ كىچىكتۇ، تاز؟
بولمىسا سەن بىر ماز.

دەپتۇ. تاز:

دەريا چوڭ دەريا ئىدى،
ھېچ دەريا يېتەلمەيتتى.
ئاق غاز بىلەن قارا غاز
ئۇچ قونۇپ ئۆتەلمەيتتى.

دەپتۇ. پادىشاھ:

غازلىرىڭ كىچىكتۇ، تاز؟
يا ئورۇق، ۋىجىكتۇ، تاز؟

دەپتۇ. تاز:

غاز بولغاندا غاز ئىدى،
مىڭ غاز ئۇنداق بولمايتتى.
ئاق ئۆي بىلەن قارا ئۆينى
قانىتىغا ئىلمايتتى.

دەپتۇ. پادىشاھ:

ئۆيۈڭ كىچىك كاتەكتۇ؟
يا بولمىسا چىپلەكتۇ؟

دەپتۇ. تاز:

ئۆي بولغاندا ئۆي ئىدى،
ھېچ ئۆي ئاڭا يەتمەيتتى.
پەگاھدا ئىشەك ھاڭرىسا،
ئۇنى تۆرگە يەتمەيتتى.

دەپتۇ. پادىشاھ:

ئېشىكنىڭ ئورۇقتۇ، تاز؟
يا كىچىك، قورۇقتۇ، تاز؟

دەپتۇ. تاز:

ئېشىكىم ئېشەك ئىدى،
خويما چوڭ ئېشەك ئىدى.
گەر سويسىڭىز، تېرىسى
مىڭ قولغا تۆشەك ئىدى.

مىڭ قولغا كۆرپە چىقىپ،
قىشتىن ساق چىقىراتتى.
ئاشقىنى قىزىڭىزغا
ئويماقچە بوپ قالاتتى.

دەپتۇ. پادىشاھ ھېچ نەرسە دېيەلمەي، ئاغزى گەپكە كەلـمەي: «قىزىم بىلەن سۆزلەشكىن» دەپتۇ. تاز سۆزلەشكىلى قىزنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ. تازنىڭ كىرىشى بىلەنلا، قىز:

قىزلار، قىزلار، بۇنى كۆر،
بېشى پاخشەك تازنى كۆر.
قېتىق بېرىپ بۇ تازغا،
ئۆيدىن ئۆيگە قوغلاپ سۈر.

دەپتۇ. تاز:

قېتىق بەرسەڭ ئىچەرمەن،
ساڭا قېتىلىپ كېتەرمەن.

دەپتۇ. قىز:

قىزلار، قىزلار بۇنى كۆر،
بېشى پاخشەك تازنى كۆر.
قىمىز بېرىپ بۇ تازغا،
قىردىن قىرغا قوغلاپ سۇر.

دەپتۇ. تاز:

قىمىز بەرسەڭ ئىچەرمەن،
قىردىن ئېشىپ يېتەرمەن.

دەپتۇ.

— توختاڭلار، بۇ تاز خېلى گەپكە ئۇستىدەك قىلىدۇ، بۇنىڭغا ئەمدى سوئال قويۇپ باقاي، — دەپ قىز سوئال تاشلاپتۇ:

يىراق يەردە ئوت كۆيەر،
ئېيتىپ بەر، تاز، بۇ قەيەر؟

تاز:

يىراق يەردە ئوت كۆيگەن،
بۆرە كۆزى چەكچەيگەن.

دەپتۇ. قىز:

سۇدا قوزىلار مەرەر،
ئېيتىپ باق، بۇ نېمىلەر؟

دەپتۇ. تاز:

قوزا دېگەن پاقىلار،
پاقا سۇدا كوركىرار.

دەپتۇ. قىز:

كۆك ئاسماندا جىق يۇلتۇز،
ھەممىسىدە ئوخشاش رەڭ.
ئەمما، ئۇلار چوڭ ـ كىچىك،
پەقەت ئىككىسىلا تەڭ.
ئېيتىپ باق، تاز، بۇ نېمە؟

دەپتۇ. تاز:

كۆك ئاسماندا كۆپ يۇلتۇز
ئادەمزات ئەمەسمۇ؟
پەقەت ئىككىسى تەڭ يۇلتۇز
بىز ئىككىمىز ئەمەسمۇ؟

دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قىزمۇ تازنىڭ گەپدانلىقىغا قول قو-
يۇپ تېگىشكە رازى بوپتۇ. لېكىن، پادىشاھ قىزىنى تازغا
بەرمەسلىكنىڭ كويىغا چۈشۈپ:

— ئەتە مەن ئورنۇمدىن قوپقۇچە بىر جۈپ يولۋاس،
بىر جۈپ ئېيىق، بىر جۈپ بۆرە، بىر جۈپ تۈلكە تۇتۇپ
كېلىپ، ئوردامدا ئوينىتىپ تۇرسەن، ئاندىن كېيىن قىـ-
رىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ قىزىمنى ساڭا بېرد-
مەن، — دەپتۇ. تاز: «ماقۇل» دەپتۇ ۋە ئۆيگىمۇ بارماي

تاغقا كېتىپتۇ. تاغدىن ئۇ جۇپ - جۇپ يولۋاس، ئېيىق، تۈلكە، بۆرىلەرنى ھەيدەپ كېلىپ ئوردىنى تولدۇرۇۋېتىپتۇ. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ قورقۇپ كېتىپ:

— جېنىم كۈيئوغلۇم، بۇ نېمىلەرنى ئۆز جايىغا ياندۇرۇۋەتكىن، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. تاز جانىۋارلارنى بىر بۇيرۇق بىلەن ياندۇرۇۋېتىپ، پادىشاھنىڭ قېشىغا كىرسە:

— ئون كۈندىن كېيىن كەلگىن، شۇ چاغدا توي قىلايلى، — دەپتۇ.

تاز دېگەن قەرەلدە كەلسە، پادىشاھ خەزىنىسىدىكى دۇنيادىن، مال - مۈلكىدىن ھېچ نەرسە قويماي ئېلىپ، شەھەرنى تاشلاپ قېچىپ كېتىپتۇ. تاز: «خەپ» دەپ ئات ئېغىلىغا كىرسە، پادىشاھنىڭ بىر قوتۇر ئۆلەرمەن ئېتى تۇرغۇدەك. تاز قوتۇر ئاتنى يېتىلەپ ئۆيىگە ئاپىرىپ، ھەر كۈنى كۆمەچ نان بېرىپ راسا بېقىپتۇ. ئات سەمرىپ ئالامەت بىر دۇلدۇل بوپتۇ. تاز دۇلدۇل ئاتنى مىنىپ پادىشاھنى قوغلاپ مېڭىپتۇ. پادىشاھ: «كەينىمىزدىن كەلگەن ھەرقانداق ئادەمنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرگىن» دەپ بىر پالۋىنىنى كالا باقتۇرۇپ بىر يەرگە، يەنە بىر پالۋىنىنى يىلقا باقتۇرۇپ بىر يەرگە تاشلاپ كەتكەنىكەن.

تاز بىر يەرگە كېلىپ قارىسا، يوغان سېرىق ئۆي مىنىۋالغان بىر پالۋان كالا بېقىپ يۈرگۈدەك. تاز پالۋاننىڭ قېشىغا بېرىپ سۆز سوراي دېگۈچە، ئۇ تازنىڭ گەدىنىگە كېلىشتۈرۈپ بىرنى قويۇپتۇ، ئەمما تاز گەدىنىنى تاتىلاپ

قويۇپ: «ئاچچىقلانما، بۇرادەر» دەپ قويۇپ كېتىۋېرىپتۇ. ھېلىقى كالا بېقىۋاتقان پالۋان: «ئەجەبا» دەپ ھەيران قې- لىپ، بىر يوغان قورام تاشقا مۇشتۇمى بىلەن بىرنى ئۇر- سا، تاش قۇم بولۇپ كېتىپتۇ، شۇنىڭدىن كېيىن بېرىپ تازنى ئۇراي دېيىشىگە، تاز: «پۇۋ» دەپتىكەن، پالۋان يىقى- لىپ چۇشۇپتۇ. تاز دۇلدۇلىنى يۇگۇرتكىنىچە يىلقىچى باتۇرنىڭ قېشىغا كېلىپ:

مېنىڭ ئاتام بار ئىدى،
مىڭ تۆگىسى نار ئىدى.
مىڭ نار تۆگە ئىچىدە،
قارا بۇغرام يوقالدى.
ئۇ بۇغرامنى ئەگىشىپ،
سېرىق ھىنگان يوقالدى.
ئۇ ھىنگاننى ئەگىشىپ،
نار تايلىقىم يوقالدى.
كۆرگەن بولساڭ، يىلقىچى،
ئېيتقىن، بىرەي سۆيۈنچە.

دەپتۇ. يىلقىچى باتۇر:

ئېتىڭ ئورۇق، ھېرىپتۇ،
تونۇڭ يىرتىق، توزۇپتۇ.

بوْغراڭ، ھىنگان، تايلىقىڭ
بوْ يەردە نېم قىلىپتوْ؟
خويموْ كەپسەن ئوْلگوْروْپ،
قېنىڭنى ماڭا بوْيروْپتوْ.

دەپتوْ. تازنىڭ بوْ گەپكە غەزىپى كېلىپ، سەككىز تىللىق تاسما قامچىسى بىلەن يىلقىچى باتوْرنىڭ كاللىسىغا ئەپلەپ توْروْپ بىرنى قويوْپتىكەن، يىلقىچى باتوْر جەھەننەمگە سە- پەر قىپتوْ. ئاندىن كېيىن تاز دوْلدوْلىنى ئوتلىتىۋېلىپ، ئۆزىموْ بىرئاز دەم ئېلىۋېلىپ، يەنە مېڭىپتوْ. بىر جايغا كېلىپ قوْل قويچىغا ئوْچراپتوْ، قويچىغا قاراپ:

مېنىڭ ئاتام بار ئىدى،
مىڭ تۆگىسى نار ئىدى.
مىڭ نار تۆگە ئىچىدە،
قارا بوْغرام يوقالدى.
ئوْ بوْغرامنى ئەگىشىپ،
سېرىق ھىنگان يوقالدى.
ئوْ ھىنگاننى ئەگىشىپ،
نار تايلىقىم يوقالدى.
كۆرگەن بولساڭ، قوْل قويچى،
ئېيتقىن، بىرەي سۆيوْنچە.

دەپتۇ. قۇل قويچى:

قارا بۇغرام دېگۈچە،
قېيناتام دېمەمسەن.
سېرىق ھىنگان دېگۈچە،
قېينانام دېمەمسەن.
نار تايلىقىم دېگۈچە،
مەشۇق ـ جانان دېمەمسەن؟

دەپتۇ. تاز دۇلدۇل ئېتىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، قۇل قويچىـ ـنى قۇچاقلاپ سۆيۈپ كېتىپتۇ. ئىككىسى ئايرىلماس دوست بوپتۇ.

قۇل قويچى تازغا پادىشاھنىڭ نەگە بارغانلىقىنى، قەـ يەردە تۇرىدىغانلىقىنى، بىر پادىشاھنىڭ بالىسىغا قىزىنى بەرمەكچى بولۇپ توي باشلىغىنىغا ئۈتتۈز توقۇز كۈن بولغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. تاز قۇل قويچىنىڭ مەسـ ـلىھەتى بىلەن، موزاي باقىدىغان پادىچى تازنىڭ كىيىمىنى كىيىپ، پادىچى تازغا ئۆزىنىڭ كىيىمىنى كىيگۈزۈپ، دۇلدۇل ئېتىنى قويۇۋېتىپ، موزايلارنى ھەيدەپ پادىچى قىـ ياپەتتە پادىشاھ تۇرغان مەھەللىگە كىرىپتۇ، ئاندىن پادىـ شاھنىڭ ئېغىلىغا موزايلارنى ھەيدەپ كىرىپتۇ. پادىشاھنىڭ قىزى بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن، ئىنەكلەرنى ئۆزى ساـ غىدىكەن. موزايلار كەلگەندىن كېيىن، قىز ئىنەك ساغقىلى

ئېغىلغا چىقىپتۇ. قىز ئىنەك ساغقىلى تۇرغاندا، بۇرۇنقى پادىچى تاز قىزنىڭ قولىنى يالاپ تۇرىدىكەن. بۇنى ئاڭ-لىغان چېچەن تاز بىر موزاينىڭ تىلىنى كېسىۋېلىپ، قىزغا كۆرسەتمەستىن موزاينىڭ تىلىنى قىزنىڭ قولىغا سۈركەپتۇ. بۇ چاغدا قىز:

— هوي تاز، بۈگۈن تىلىڭ نېمانچە يىرىك؟ — دەپ-تۇ. تاز:

يىرىك ئەمەس، ئاپئاق قىز،
دىلىڭىز يىرىك بولغاندۇ؟
قولىڭىزنى كۆپ يالاپ،
تىلىم يېرىلىپ قالغاندۇ؟

دەپتۇ. قىز چېچەن تازنىڭ بۇ قوشىقىغا ئانچە ئېتىبار بەرمەي:

— جاۋىلداق تاز، يالاۋەرگىن، — دەپ ۋارقىراپتۇ. چېچەن تاز تىلى بىلەن قىزنىڭ قولىنى ئەپچىللىك بىلەن تۆت - بەش قېتىم يالاپتۇ. بۇ چاغدا قىز خۇشال بولۇپ:

ئەمدى تىلىڭ يۇمشاققۇ،
يۈرىكىمگە خۇشياقتى.
شۇنداق بولسا ئوبدانغۇ،
زادى بۇنداق بولمايتتى؟

دەپتۇ. تاز:

يۇمشىغاندۇ دىلىڭىز،
مەندەك غېرىب بىر تازغا.
ھېلىقى تەك جوپ يۇلتۇز
كېپقالغاندۇ يادىڭىزغا.

دەپتۇ. قىزنىڭ قولى ئىنەكنىڭ ئەمچىكىگە بارماي توختاپ قاپتۇ. «ئۇھ ! ...» دەپ تازغا قارىسا، كۆندە موزاي تۇتۇپ بېرىدىغان تاز ئەمەس ئىكەن. ھەيران قېلىپ، تازنىڭ ئۇستۈبېشىغا قاراپ:

سۆز، چىرايىڭ ئوخشىماس
موزاي تۇتقۇچى تازغا.

كۈرەك جۇۋا، ياغاق بۆك،
ئاشۇ تازنىڭ ئوخشايدۇ،
نېمە بەردىڭ ئۇ تازغا؟

دەپ، تىكىلىپ قاراپ، چېچەن تازنى تونۇۋاپتۇ.

ئىككىسى مۇڭدىشىپ تەڭلا خۇشال بولۇشۇپتۇ... خېلى ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپتۇ، ئىنەكلەر سېغىلماي قاپتۇ. بۇ چاغدا قىزنىڭ ئانىسى، ۋاي، ئەجەب كېچىكىپ قالدىغۇ، قىزىم، نېمە بولغاندۇ؟ دەپ چىقسا، قىز تازغا يېقىن ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىۋاتقۇدەك. ئانىسى بۆلارنى كۆرمەسكە سېلىپ ئۆيگە كىرىپ پادىشاھقا دەپتۇ. پادىشاھنىڭ بېشىغا غەم چۈشۈپتۇ. ئاخىر بۇ چېچەن تازنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇپ، زىياپەت قىپتۇ. پادىشاھ تازنىڭ ئالدىغا قويۇلغان تاۋاقتىكى ئاشقا زەھەر سېلىپ قويۇپتۇ. دادىسىنىڭ بۇ ئىشىنى سېزىپ قالغان قىز باشقىلارغا سەزدۈرمەيلا تازنىڭ ئالدىدىكى تاۋاقنى ئۆزىنىڭ ئالدىغا تارتىپ، ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى تاۋاقنى تازنىڭ ئالدىغا قويۇپ قويۇپتۇ. تاز ئاشنى راسا يەپتۇ. پادىشاھ: «تاز ئەنە ئۆلىدۇ، مانا ئۆلىدۇ» دەپ كۈتۈپتۇ. بۇ چاغدا قىز يالغاندىن ئاش يېگەن بولۇپ:

— نېمانچە زەھەر ئاش بۇ؟ — دەپتۇ.

پادىشاھ بىلەن خوتۇنى: «ۋاي ئاللا، تاۋاقلار خاتا قويۇلۇپ قاپتۇ. تاز خاتىرجەم يەۋاتامدۇ !» دەپ بىر - بىرىگە قارىشىپتۇ. قىز ئاچچىقى كېلىپ، ئۆزىنىڭ تاۋىقىدىكى

ئاشتىن توخۇغا ئۈچ ـ تۆت تال بېرىپتىكەن، توخۇ شۇ زامات ئۆلۈپتۇ.

قىز ئەنە شۇنداق قىلىپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ سىرىنى پاش قىلىۋېتىپتۇ. پادىشاھ ئەلنىڭ ئالدىدا رەسۋاسى چىقىپ، گەپ قىلالماي قاپتۇ، بولۇۋاتقان تويىنى بۇزۇپ، قىزنى چېچەن تازغا بېرىپتۇ. چوڭ توي ـ تاماشا بوپتۇ.

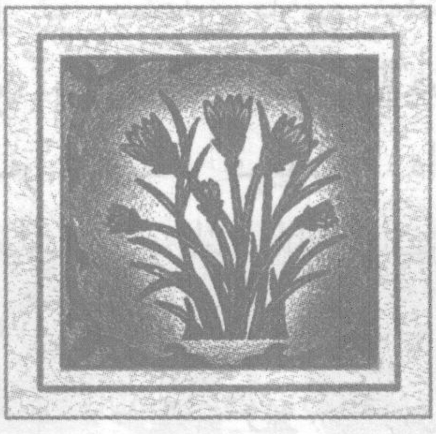

ئەقىللىق قىز

ئۆتكەن زامانلارنىڭ بىرىدە ئادىل پادىشاھ دەيدىغان بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ قىرىق بىر ۋەزىرى بار ئىكەن. پادىشاھ قىرىق بىرىنچى ۋەزىرىنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن، بارلىق مەسلىھەت ۋە يوشۇرۇن ئىشلىرىنى شۇ ۋەزىرىنىڭ كېڭىشىدىن ئۆتكۈزۈپ قىلىدىكەن. بۇ ۋەزىرنىڭ ئېتى قاسىم ئىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، پادىشاھ:

— قاسىم، مەن سەندىن ئۈچ نەرسىنى سورايمەن. ئەگەر توغرا جاۋاب بەرسەڭ، ئوڭ قول ۋەزىرلىككە تەيىنلەيمەن. ئەگەر جاۋاب بېرەلمىسەڭ، دارغا ئاسىمەن، — دەپتۇ.

— خوپ، شاھىم، — دەپ تەزىم قىلىپ تۇرۇپتۇ ۋەزىر.

— دۇنيادا نېمە قاتتىق؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— پولات قاتتىق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ۋەزىر.

— بۇنى قانداق ئىسپاتلايسەن؟

جاۋابىم توغرا كەلگەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىغان ۋەزىر:

— پولاتتىن ياسالغان ئەسۋابقا ھېچقانداق نەرسە توغرا

كەلمەيدۇ، — دەپتۇ.

— خوپ، يۈگۈرۈكلۈكتە نېمە يۈگۈرۈك؟

— نەسىللىك، ياخشى ئاسراپ بېقىلغان ئارغىماق.

— تاتلىقلىقتا نېمە تاتلىق؟

— ھەسەل بىلەن ناۋات تاتلىق.

سوئالىنىڭ جاۋابىدىن قانائەتلەنمىگەن شاھ:

— جاللات ! — دەپ ۋارقىراپتۇ. جاللات قان تېمىپ تۇرغان قىلىچىنى يالىڭاچلاپ:

— كىمنىڭ ئەجىلى توشتىكىن، شاھىم؟ — دەپ يېتىپ كەپتۇ.

— قاسىم ۋەزىرنىڭ، — دەپتۇ شاھ غەزەپ بىلەن، — مېنىڭ تۇزۇمنى يەپ، ئۈچ ئېغىز سوئالىمغا تۈزۈككىنە جاۋاب بېرەلمىگەن هارام تاماقنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىڭلار !

تۇيۇقسىز ئۆلۈم گىردابىغا چۈشۈپ قالغان ۋەزىر يىغلاپ تۇرۇپ:

— شاھىم، ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت بەرسىڭىز، سوئالىڭىزغا جاۋاب تاپسام، — دەپ يېلىنىپتۇ. باشقا ۋەزىرلەرمۇ بۇ قىسمەتنىڭ ئۆز بېشىغا كېلىپ قېلىشىدىن قورقۇپ، قاسىم ۋەزىرنىڭ ئۆتۈنۈشىنى قۇۋۋەتلەپتۇ. شاھ:

— خەير، ئۈچ كۈنگىچە تاپالمىساڭ، بېشىڭ ئۆلۈمگە، مال - مۈلكۈڭ خەزىنىگە، — دەپ ھۆكۈم قىپتۇ. ئۆلۈپ - تىرىلگەن ۋەزىر شاھنىڭ ئالدىدىن چىققان پېتىچە

ئۆيگە كېلىپ، ئىشىكنى تاقاپ، كىشىگە كۆرۈنمەي ئىككى كۈننى غەم ـ ئەندىشە بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى ۋەزىر ئايالىنى ھەم قىزىنى ئالدىغا چاقىرىپ، ئۇلارغا پا ـ دىشاھنىڭ ئۈچ سوئالىغا جاۋاب بېرەلمىگەنلىكى ئۈچۈن بۇگۈن ئۆلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ رازىلىق سوراپتۇ. دادىسى ـ نىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان قىز:

ــ پادىشاھنىڭ سوئالىنى مەنمۇ بىر ئاڭلاپ باقسام، ــ دەپتۇ. ۋەزىر بۇ گەپكە ئاچچىقلىنىپ قىزىغا كايىماقچى بوپتۇ، بىراق بار ـ يوقى بىر قىز بولغاچقا، تەرسالىقىدىن يېنىپ، پادىشاھنىڭ سوئالىنى قىزىغا بىرمۇبىر دەپ بېرىپتۇ. قىز پىسەڭگىدە بىر كۈلۈپ قويۇپ:

ــ ھېلىمۇ پادىشاھنىڭ ئىنساپى بار ئىكەن، ــ دەپتۇ.

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭ، قىزىم؟ ــ دەپتۇ ھەيران بولۇپ

ۋەزىر.

— ھەقىقەتەنمۇ پادىشاھنىڭ كۆزلىگىنىدەك جاۋاب بېرەلمەيسىز. ھېلىمۇ بولسا، بېرىپ: «بۇ سوئالنىڭ جاۋا-بىنى قىزىم بەرسە بولامدۇ؟» دەپ پادىشاھتىن سوراڭ، — دەپتۇ قىز.

ۋەزىر قىزنىڭ سۆزىنى پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ:

— بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ۋەزىر ئۆيىگە كېلىپ پادىشاھنىڭ رۇخسەت قىلغانلى-قىنى ئېيتىپ، قىزىنى ئوردىغا باشلاپ بارماق بوپتۇ. قىز:

— مېنىڭ ھاجىتىم پادىشاھقا چۈشكىنى يوق، پادى-شاھنىڭ ھاجىتى ماڭا چۈشۈپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مېنىڭ دېگىنىمنى ئورۇندىسا، ئوردىغا بارىمەن. بولمىسا، پادىشاھ ئۆزى كېلىپ جاۋاب ئالسۇن، — دەپتۇ.

ئىلاجىسىز قالغان ۋەزىر قىزىنىڭ سۆزىنى پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ بۇ ئىشقا ھەيران قېلىپ:

— قىزىڭنىڭ ھەرقانداق شەرتى بولسا ئورۇندايمەن، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان قىز:

— مېنىڭ شەرتىم: پادىشاھ بىزنىڭ ئۆيىمىزدىن ئوردىغىچە پاياندار سالسۇن ھەم ئون كىشىلىك قىزلارنىڭ كىيىمىنى ئەۋەتسۇن، — دەپتۇ.

پادىشاھ قىزنىڭ دېگىنىنى تەل قىپتۇ. ئاندىن قىز ئۆزىنىڭ دوستلىرى بىلەن ئوخشاش كىيىنىپ ئوردىغا كىرىپتۇ. شاھ قىزلارنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە باشلىغاندا،

ۋەزىرنىڭ قىزى ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ:

— سوئالىڭىزنى سوزاڭ، — دەپتۇ. پادىشاھ سوئالنى تەكرارلاپتۇ. قىز:

— دۇنيادا ھەممىدىن يوقسۇزلۇق قاتتىق؛ ھەممىدىن كۆڭۈل يۇگۈرۈك؛ ھەممىدىن بىر - بىرىگە سادىق ئەر - ئايالنىڭ مۇھەببىتى تاتلىق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. شاھ:

— سىز بىر دۆلەتمەن ۋەزىرنىڭ قىزى، ھەممە نەرسىڭىز تولۇق، يوقسۇزلۇقنىڭ قاتتىقلىقىنى نەدىن بىلدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— دۇرۇس ئېيتتىڭىز، شاھىم، بىزنىڭ ئۆيدە ھەممە نەرسە ھاجەتتىن ئاشقۇدەك تولۇق، لېكىن قازىنىمىز بىر ئىدى. بىر كۈنى قوشنىمىزنىڭ ئۆيىگە مېھمان كېلىپ قېلىپ، قازان سوراپ كىرىپتىكەن، بەردۇق. ئۇلار خۇش بولۇشۇپ، ئاشقا تۇتۇش قىلغاندا بىزنىڭمۇ ئۆيىمىزگە مېھمان كەلدى. غىزا قىلايلى دېسەك قازان يوق، قىلمايلى دېسەك ئىززەتلىك كىشىلەر ئىدى. ئاخىر قازاننى قايتۇرۇپ چىقتۇق، بىچارىلەر چۇرقىرىشىپ قالدى. يوقسۇزلۇقنىڭ قاتتىقلىقىنى شۇنىڭدىن بىلدىم.

— كۆڭۈلنىڭ يۈگۈرۈكلۈكىنى نەدىن بىلدىڭىز؟

— ھەرقانداق ئادەم ئۆزى بىر قەدەم ماڭغۇچە، كۆڭلى دۇنيانى ئايلىنىپ چىقىدۇ. شۇنىڭدىن بىلدىم.

— سىز نەچچە ياشقا كىردىڭىز؟

— ئۇن ئالتە ياشقا.

— ياتلىق بولدىڭىزمۇ؟

— ياق، بۇگۈنگىچە نامەھرەمنى كۆرگەن ئەمەسمەن.

— ئۇنداق بولسا، بىر - بىرىگە سادىق ئەر - ئايالنىڭ مۇھەببىتىنىڭ تاتلىق بولىدىغانلىقىنى نەدىن بىلەسىز؟

— بۇنى مەن دادام بىلەن ئانامنىڭ مۇھەببىتىدىن بىلدىم. مەن كىچىك ئىدىم. بىر كۈنى ئانام بىلەن دادام ناھايىتى قاتتىق ئۇرۇشۇپ قالدى. دادام ئانامنى ئۇرۇپ، بىر قولىنى كۆكەرتىپ قىمىرلىتالماس قىلىپ قويدى. شۇ كۈنى مەن ئانامنىڭ ئىچىدە ياتتىم. تۈن يېرىمىدا ئويغانسام، ئانام يوق. ئىزدەپ چىقسام، دادام بىلەن پېشايۋاندا ئۇخلاپ قاپتۇ، ھېلىقى دادام كۆكەرتىپ قويغان قولى ياستۇقنىڭ ئورنىنى ئاپتۇ. بۇنى شۇنىڭدىن بىلدىم.

قىزنىڭ جاۋابىغا پادىشاھ چىن كۆڭلىدىن قايىل بوپتۇ - دە، ئارىدىن ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەيلا قىزنى خوتۇنلۇققا ئاپتۇ ۋە ئەقىللىق قىزنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئەلگە تېخىمۇ كۆپ ياخشى ئىشلارنى قىلىپ بېرىپتۇ.

Document generated by Anna’s Archive around 2023-2024 as part of the DuXiu collection (https://annas-blog.org/duxiu-exclusive.html).

Images have been losslessly embedded. Information about the original file can be found in PDF attachments. Some stats (more in the PDF attachments):
{
"filename": "NDAyMDk4NTYuemlw",
"filename_decoded": "40209856.zip",
"filesize": 16735140,
"md5": "440b2839a9054b528a57b5dee48729ed",
"header_md5": "7c0b4f7e648163d729b66cd1b23b50e8",
"sha1": "5e53801f3a04678429a28b108a1035f7532b5cb2",
"sha256": "406ab195fee654eb86a5b4d6e8926248b64ea9162d096a69048dad726dc1b0bd",
"crc32": 1149523739,
"zip_password": "",
"uncompressed_size": 16832082,
"pdg_dir_name": "\u2591\u00bc\u2555\u00aa\u255e\u03b4\u2534\u00bc\u256c\u00bc\u256c\u00df\u2562\u221a\u256c\u2500_40209856",
"pdg_main_pages_found": 74,
"pdg_main_pages_max": 74,
"total_pages": 81,
"total_pixels": 334370816,
"pdf_generation_missing_pages": false
}